

KNIHA XXII.

1. O založení andělů i lidí.

Jak jsme slíbili v předešlé knize, bude tato poslední kniha celého díla obsahovat výklad o věčné blaženosti Boží obce. Ta nedostala jméno „věčná“ pro nějaký dlouhý věk, který by trval řadu století a jednou skončil, ale - jak je psáno v evangeliu - „jejího království nebude konce“ (Luk. 1, 33). Také to nebude tak, že by jedni odcházeli umírajíce a druzí zrozením přicházeli, takže by se na ní jevila jakási ustavičnost, jako když na stromě, který se odívá listím, na pohled zůstává tatáž zeleň, zatímco jedny listy vadnou a padají a druhé, rašící hned pod nimi, udržují zdání stínu; v té obci budou všichni občané nesmrtelní, ježto i lidé dojdou toho, čeho svatí andělé nikdy nepozbyli. To učiní všemohoucí Bůh, její zakladatel. Neboť to slíbil a lháti nemůže, a aby zjednal víru i tomu, učinil už mnoho skutků, i takových, které slíbil, i těch, které neslíbil. On je to totiž, který na počátku založil svět, plný všech dobrých věcí, viditelných i pomyslných. V něm nestvořil nic lepšího nad duchy, jež obdařil rozumem i schopností jej nazírat a chápat, a spjal je v jediné společenství, které jmenujeme svatou a nadzemskou obcí: tím, co jim v ní dává život i blaho, je pro ně sám Bůh, jsa jaksi jejich společným životem i výživou. On dal téže rozumné bytosti svobodnou vůli, takovou, aby

zamane-li si opustit Boha, svoji to blaženost, byla ihned stížena neštěstím; a ač věděl, že někteří andělé to nesmírné dobro opustí z pýchy, ve které si budou chtít stačit k blaženému životu sami, přece jim tu možnost neodňal, seznávaje, že jest svrchovanější a lepší využívat i zla k dobremu nežli nenechávat ke zlu dojíti. Toho zla by vůbec nebylo, kdyby si je bývala nezpůsobila proměnlivá bytost sama, ač dobrá a stvořená nejvyšším Bohem, neproměnným dobrem, který všecka dobra stvořil; a usvědčuje ji i ten její hřích, že byla stvořena s přirozeností dobrou. Nebýt totiž toho, že i ona je velikým dobrem - třebaže ne tak velikým jako Stvořitel - nemohlo by pro ni být opuštění Boha, jakoby jejího světla, opravdu zlem. Neboť zrovna jako slepota je vadou zraku a zrovna jako právě to ukazuje, že oko bylo stvořeno k patření do světla, takže i tou svou vadou se jeví ještě zřetelněji proti jiným údům jakožto orgán pojímající světlo (jinak by pro ně nebylo vadou, že světla postrádá): nejinak bytost, která požívala Boha, ukazuje svoji původní výbornost právě tou vadou, ve které je nešťastna proto, že Boha nepožívá. On potrestal dobrovolný pád andělů velespravedlivým věčným neštěstím, kdežto ostatním, kteří v tom nejvyšším dobru setrvali, daroval jako odměnu za to setrvání právě jistotu, že v něm setrvají bez konce.

On stvořil spravedlivým i člověka, obdařiv ho touže svobodnou vůlí, živočicha sice zemského, ale hodného nebe, přidrželi-li se svého Tvůrce, hodného však i neštěstí, opustí-li ho, a to neštěstí takového, jaké je takové bytosti přiměřené.

I o něm věděl, že zákon Boží přestoupí, Boha opustí a tak zhřeší; přesto mu možnost svobodného rozhodování neodňal, věda přitom předem, jak jeho zlého sám využije k dobrému: odsoudí smrtelné plémě po právu a spravedlnosti, shromáždí svou milostí tolik lidu, co by nahradil a vyplnil tu část andělů, která padla, a aby tak ona milená a nadzemská obec nebyla co do počtu svých příslušníků zkrácena, ba snad aby se těšila počtu ještě vyššímu.

2. O věčné a nezměnitelné vůli Boží.

Zlí sice páchají mnoho věcí proti Boží vůli; ale jeho moudrost je tak hluboká a jeho moc tak veliká, že všechno, co se na pohled jeho vůli přičí, směřuje k těm výsledkům či koncům, které sám předzvěděl jako dobré a spravedlivé. Když tedy říkáme, že Bůh svoje rozhodnutí mění, na př. když se rozhněvá na ty, ke kterým byl shovívavý: to se mění spíše oni než on a v tom, co zakoušejí, spatřují jaksi změnu jeho - asi jako když se mění slunce, je-li oko poraněno, a není už hřejivé a příjemné, nýbrž palčivé a protivné, ačkoli samo u sebe zůstává takové, jaké bylo.

Mluví se také o té Boží vůli, kterou uskutečňuje v srdci těch, kdo poslouchají jeho přikázání, a o které dí apoštol: „Je to totiž Bůh, který ve vás působí i chtění“ (Fil. 2, 13). Zrovna jako neslove Boží spravedlností jenom ta, již je spravedliv on sám, ale i ta, kterou on uskutečňuje v člověku, který je jím ospravedlňován: nejinak se zve jeho zákonem i ten, který je spíše zákonem lidským, ale je dán od něho: neboť slova: „Ve va-

šem zákoně je právo“ (Jan 8, 17) pronesl Ježíš určitě k lidem, kdežto na jiném místě čteme: „Zákon jeho Boha je v jeho srdci“ (Žalm 36, 31). Ve smyslu této vůle, kterou Bůh uskutečňuje v lidech, se mluví i o chtění, kterým nechce on sám, ale působí, že tak chtějí jeho věřící; podobně se říká, že něco poznal, ačkoliv to dal poznati těm, kteří to neznali. Právě-li totiž apoštol: „Nyní však, znajíce Boha, ano jsouce poznáni od Boha“ (Gal. 4, 9), nesmíme si představovat, že je Bůh poznal tehdy - vždyť je znal předem, před ustanovením světa (1 Petr 1, 20); ale tehdy způsobil, aby byl poznán, a proto je tu řečeno, že je tehdy poznal. O takovýchto mluvních obrazech jsem pojednal už v předešlých knihách, jak si vzpomínám. Tedy ve smyslu této vůle - o které říkáme, že jí chce Bůh věci, které dává chtít jiným, kteří budoucnost neznají - Bůh mnoho chce, aniž to koná.

Neboť jeho svatí si přejí svatou vůlí, kterou jim vnukl, mnoho věcí, které se neuskutečňují: na př. modlí se zbožně a svatě za některé lidi a on jim nesplní, oč prosí, ačkoli sám jim svým svatým Duchem vnukl toto rozhodnutí k modlitbě. A tudíž, když svatí podle Boha chtějí a modlí se, aby byl někdo spasen, můžeme s použitím toho slovního obratu říci: „Bůh to chce, ale nekoná.“ říkajíce, že chce ten, který způsobil, aby oni chtěli. Ale ve smyslu té své vůle, která je věčná zrovna jako jeho předzvědění, stvořil opravdu na nebi i na zemi všechno, co chtěl, nejenom věci minulé či přítomné, ale i budoucí. Avšak dokud nenastane čas, kdy se má po jeho vůli stát něco, co předzvěděl a zařídil přede všemi časy,

říkáme: „Stane se, až to bude vůle Boží“; pakli neznáme nejen dobu, kdy se to má stát, ale ani to, zdali se to stane, říkáme: „Stane se, bude-li to vůle Boží“ - ne že by tehdy Bůh učinil nové rozhodnutí, kterého v něm nebylo, ale protože to, co je v jeho neproměnné vůli od věčnosti připraveno, nastane tehdy.

3. O přípovědi věčné blaženosti pro svaté a věčného trápení pro bezbožné.

Tedy - abych pomínul to množství jiných dokladů - zrovna jako se nyní před našima očima splňuje v Kristu to, co zaslíbil Bůh Abrahamovi, řka: „V tvém semeni budou požehnány vsecky národy“ (Gen. 22, 18): tak se splní i to, co slíbil témuž jeho semeni, mluvě ústy proroka: „Vstanou ti, kteří byli v hrobech“ (Is. 26, 19), jakož i: „Bude nové nebe a nová země a nebudou vzpomínat na předešlé, ani na mysl jim to nevstoupí, nýbrž naleznou v ní radost a jásot. Hle, já obrátím Jerusalema v jásot a lid svůj v radost; i budu jásat v Jerusalemě a radovat se ve svém lidu a nebude v něm více slyšeti hlas pláče“ (t. 65, 17 nn), nebo připomínaje témuž proroku, co předpověděl skrze proroka jiného: „V ten čas bude spasen tvůj lid, každý, jehož jméno se najde v knize, a mnozí z těch, kdo spí pod prachem země“ (nebo, jak přeložili jiní, pod „rovem“), „vstanou, jedni k věčnému životu, druzí k potupě a hanbě věčné“ (Dan. 12, 1 n), i na jiném místě ústy téhož proroka: „Obdrží království svatí Nejvyššího a budou jím vládnouti až na věky a až na věky věků“ (t. 7, 18), a kousek níže praví: „Království jeho je království věčné“ (t. 27).

I jiná zaslíbení, která jsem uvedl v knize dvacáté, nebo i taková, která jsem neuvedl a která jsou nicméně v těch Písmech psána, budou splněna zrovna tak, jako byla splněna ta nynější, v jejichž vyplnění nevěřili. Neboť jeden a týž Bůh slíbil obojí a předpověděl uskutečnění obojího - on, jehož se děsí i božstva pohanská, jak dosvědčuje i Porfyrius, nejslovtnější filosof pohanský.

4. Proti světským mudrcům, kteří se domnívají, že pozemská lidská těla nemohou být přenesena do nebeského sídla.

Ale učenci a mudrci se arci domýšlejí, že staví ostrovtipné důvody proti té veliké a mocné autoritě, která obrátila vsecka lidská pokolení k víře a naději v tyto věci, jak byla dávno předtím předpověděla; i uvádějí proti tělesnému vzkříšení to, co připomíná Cicero v třetí knize O státu. Trvaje totiž, že Herkules a Romulus byli lidmi, než se stali bohy, praví: „Nebyla to jejich těla, která byla vzata na nebe; bylo by totiž proti přírodě, kdyby to, co ze země pochází, zůstávalo někde jinde než na zemi.“ To je ten veliký protidůkaz mudrců, o jejichž „myšlenkách Pán ví, jak jsou jalové“ (Ž. 93, 11).

Kdybychom byli jenom dušemi, t. j. beztělými duchy, a kdybychom sídlili na nebi, nevědouce o pozemských živočiších, a kdyby nám někdo předpovídal, že budeme jakýmsi podivným svazkem spjati s pozemskými těly, abychom je oživil: nevyvraceli bychom to ještě urputněji, vzpírajíce se tomu věřiti, a neříkali bychom, že je proti přírodě, aby bytost duchová byla svázána tělesným poutem? A přece je země plna

duchů, oživujících tyto pozemské údy, jež jsou s nimi podivným způsobem spjaty a stmeleny. Proč by tedy nemohlo pozemské tělo po vůli téhož Boha, který tohoto živočicha stvořil, být povýšeno na tělo nebeské? Když i duch, vyšší než kterékoli a tedy i pozemské tělo, mohl být vpjat do pozemského těla! Či snad ten nepatrný kousek hlíny na sebe dovedl připoutat něco, co je lepší než nebeské tělo, a nabýti tak citu a života - a když už cítí a žije, odmítne jej nebe přijmouti či nebude jej moci udržet, přijme-li jej, ačkoli cítí a žije díky něčemu lepšímu, než je kterékoli nebeské tělo? Ale nyní se to neděje, a to proto, že ještě nenastal čas, kdy se to má stát - po vůli toho, jenž věci, na něž nám už zevšedněla podívaná, stvořil jako mnohem větší divy nežli to, čemu tihle odpůrci nevěří.

Proč se totiž nedivíme, že nehmotní duchové, vyšší nežli nebeské tělo, jsou poutáni na pozemská těla, proč se tomu nedivíme ještě hlouběji nežli tomu, že těla - třeba pozemská - mají být povýšena do sídel - třebaže nebeských, přece hmotných? Jen proto, že na to první jsme si zvykli a sami tímto spojením jsme, kdežto tím druhým ještě nejsme a dosud jsme to nikdy neviděli! Věru, zeptáme-li se zdravého rozumu, shledáme, že spojení hmotného s nehmotným je větší Boží zázrak nežli sdružení dvou hmot - byť i různých, totiž jedné nebeské a druhé pozemské.

5. O vzkříšení těla, ve které někteří nevěří, ač tomu věří celý svět.

Ale to se snad zdálo k nevíře kdysi dávno: hle,

svět už uvěřil, že pozemské tělo Kristovo bylo vzato na nebe: ve vzkříšení těla a v jeho vstoupení do nadzemských sídel už uvěřili - mimo několik málo učenců i prosfáčeků, kteří zbývají, celí ustrnulí - i mužové vzdělaní i lidé neucení. Jestliže uvěřili věci uvěřitelné, ať si nevěřící povšimnou, jak hloupá je jejich nevěra; pakli se uvěřilo ve věc neuvěřitelnou, je jistě neuvěřitelné i to, že se tak uvěřilo něčemu neuvěřitelnému. Tedy tyto dvě neuvěřitelné věci, totiž vzkříšení našeho těla na věky a víru celého světa v tuto neuvěřitelnou událost, předpověděl tentýž Bůh dříve, než se jedno nebo druhé stalo (Mat. 26, 13). Vidíme, že z těchto dvou k víře nepodobných věcí se už jedna splnila, t. j. že svět věří tomu, co bylo neuvěřitelné: proč zoufáme nad tím zbývajícím, že totiž dojde i k té neuvěřitelné věci, v níž svět uvěřil, zrovna jako už došlo k tomu, co bylo stejně neuvěřitelné, že totiž svět takové neuvěřitelné věci věří? Vždyť přece ta i ona neuvěřitelná věc - z nichž prvou vidíme a v druhou věříme - je předpověděna v týchž Písmech, pro která svět uvěřil!

A kdybychom uvážili ten způsob, jakým svět uvěřil, shledali bychom ho ještě neuvěřitelnějším. Kristus vyslal k moři tohoto světa se sítěmi víry několik málo rybářů, kteří nebyli školeni ve svobodných vědách, ba co se týče světských nauk, byli úplně nevzdělaní, neznalí mluvnice, nevyzbrojení logikou, nezpyšnělí rétorikou; a tak ulovil množství ryb všeho druhu a to tím zázračněji, čím jsou vzácnější, jako právě filosofové. Připojme tedy, chceme-li, ba právě že musíme chtít, k oněm dvěma neuvěřitelným vě-

cem tuto třetí. Máme tedy už tři neuvěřitelné věci, které se nicméně staly. Je neuvěřitelné, že Kristus tělesně vstal z mrtvých a s tělem vstoupil na nebe; je neuvěřitelné, že svět takové neuvěřitelné věci uvěřil; je neuvěřitelné, že takovou neuvěřitelnou věc mohli světu a v něm i učencům vstípit tak účinně lidé neznámí, drobní, nečetní a nevzdělaní. První z těchto tří neuvěřitelných věcí nechtějí tito naši odpůrci věřit; druhou jsou nuceni i na vlastní oči vidět; a nemají si ji jak vysvětlit, nevěří-li té třetí. Vzkříšení Kristovo a jeho nanebevstoupení i se vzkříšeným tělem se zvěstuje a dochází víry už po celém světě: a nezasluhuje-li víry, proč tomu už celý svět uvěřil? Kdyby množství lidí a to slavných, vznešených a učených řeklo, že to viděli, a kdyby dali rozhlásit, co viděli, nebyl by žádný div, kdyby jim svět uvěřil: jestliže však svět ve skutečnosti uvěřil hrstce lidí a to neznámých, nepatrných a nevzdělaných, proč ta hrstka zatvrzelých, která zbývá, nevěří dosud ani tomu světu, který už věří?

Ten uvěřil nepatrné hrstce lidí neznámých, drobných a neučených proto, že při takových bezvýznamných svědcích se božství samo prokázalo mnohem divuplněji. Neboť výmluvnost těch věrozvěstů nespočívala v slovech, ale v zázračných skutcích. Ti totiž, kteří Kristovo z mrtvýchvstání v těle a jeho nanebevstoupení i s tělem neviděli, nevěřili to očitým svědkům proto, že o tom hovořili, ale i proto, že dělali zázraky. Slyšeli totiž, jak náhle mluví zázračně jazyky všech národů lidé, o kterých věděli, že jsou mocni jedině řeči nebo nanejvýše dvou: viděli,

jak člověk, chromý od narození, po čtyřiceti letech se na jejich slovo ve jménu Kristově postavil zdráv, nebo jak šátky, sňaté s jejich těla, uzdravovaly nemocné, nebo jak nesčetný počet chorých, které položili řadou podle cesty, kterou se měli ubírat, tak aby na ně při chůzi padl jejich stín, ihned nabývali zdraví; viděli, jak mnoho úžasných skutků ve jménu Kristově vykonali, a nakonec i to, jak mrtví vstali z mrtvých.

A jestliže tyto události, jak o nich čteme, připouštějí: hle, můžeme k oněm třem neuvěřitelným věcem přidat takové množství neuvěřitelných dalších, a aby se uvěřilo v jednu neuvěřitelnou věc, totiž v tělesné vzkříšení i nanebevstoupení, shromažďujeme taková vážná svědectví o mnoha neuvěřitelných věcech - a ještě nemůžeme nevěrce v jejich strašlivé zatvrzelosti k víře pohnouti. Nechtějí-li však věřit, že skrze Kristovy apoštoly byly vykonány i tyto zázraky, aby se věřilo jejich kázání o Kristově z mrtvýchvstání a nanebevstoupení: stačí nám tento jediný veliký zázrak, že v ně bez pomoci zázraků uvěřil celý svět.

6. Že Řím učinil svého zakladatele Romula bohem proto, že ho miloval, kdežto církev si Krista zamilovala proto, že v něho jakožto Boha uvěřila.

Rozpomeňme se i na tomto místě na to, čemu se Cicero podivuje na zbožnění Romulově. Uvedu jeho slova v přesném znění. Praví: „U Romula se musíme spíše diviti tomu, že kdežto ostatní lidé, proměnění prý v bohy, žili v dobách menší vzdělanosti (takže smyšlenky měly volné pole.

ježto nevzdělaní lidé jsou lehkověrní), vidíme, že Romulus žil před necelými šesti sty roky, kdy už písmo a osvěta zapustily kořeny a kdy zmizely všechny pověry, pocházející z nevědomosti“ (O státě II. 10). A o kousek níže hovoří o témže Romulovi opět v tomto smyslu takto: „Z toho plyne, že Homér žil mnoho a mnoho let před Romulem, za něhož byli lidé už vzdělaní a sama doba byla zušlechtěna, takže smyšlenky mohly jen ztěžší naléztí půdu. Pravěk totiž báchorky přijímá, i když jsou někdy vymyšleny nejapně; ale naše doba, už vytríbená, stíhající posměchem především všechno to, co není možné, je odmítá.“

Tedy podle jednoho z největších učenců a řečníků, Marca Tullia Cicérona, uvěřilo se v božství Romulovo zázračně, protože tehdy už nastaly doby osvícené, které nepravdivé báchorky uznávat nedovedly. Ale v Romulovo božství neuvěřil nikdo jiný než Řím, a ten byl ještě malý a v začátcích. Tehdy také bylo nutno uchovat pro potomky, co se přijalo od předků, aby děti tuto pověru jaksi ssály s mateřským mlékem, aby tak tato obec rostla a vzrostla v takovou velikou říši, že by z jejího štítu jako z nějakého vyššího místa tryskala tato víra i v národy podmaněné: ony musely Romula nazývat bohem, i když tomu nevěřily, jen aby město, jemuž sloužily, v osobě jeho zakladatele neurazily, kdyby ho jmenovaly jinak než Řím, který v jeho božství uvěřil, ne snad z lásky k tomuto bludu, ale z bludu v lásce. Avšak Kristus je sice zakladatelem nebeské a věčné obce: ta však v jeho božství neuvěřila proto, že jím byla založena, ale

spíše musí být založena proto, že v ně uvěřila. Řím uctíval svého zakladatele v chrámě, když už byl zbudován a vysvěcen; tento Jerusalema naopak položil svého zakladatele, Boha Krista, za základ víry, aby mohl být zbudován a zasvěcen. Řím uvěřil v božství svého zakladatele z lásky, náš Jerusalema si svého Boha zamiloval z víry. Jako tedy Řím měl nejdříve pohnutku k lásce k němu, a když ho už miloval, uvěřil o něm rád i pěkné nepravdě: tak my jsme měli dříve pohnutku k víře, abychom ve správné víře nemilovali nerozvázně věc falešnou, nýbrž pravdivou.

Neboť nemluvě ani o té řadě velikých zázraků, které dokázaly Kristovo božství, byla zde už předtím božská prorocství, plně hodnověrná, u kterých už nevěříme v budoucí splnění, jako kdysi otcové, ale na jejichž splnění už můžeme prstem ukázat; že však Romulus založil Řím a vládl v něm, to slyšíme a čteme jako historickou událost, ale nevíme, že by to bylo předem prorokováno; co se pak týče jeho přijetí mezi bohy, to obsahují knihy jako předmět víry, ne jako fakt. Arci žádné zázraky neukazují, že se to skutečně sběhlo. Vždyť ta vlčice, která ho odkojila a která člověku připadá jako veliký div: jaký a jak veliký význam může mít, jde-li o prokázání božství? I když totiž ta vlčice nebyla nevěstka, nýbrž šelma: odkojila obě dvojčata, a přece jeho bratr za boha pokládán není.

Ale byl někdy někdo, komu by se zakázalo nazývat Romula nebo Herkula nebo jiné takové lidi bohy a kdo by raději zemřel, než aby jim tak neříkal? Či ctil by některý národ mezi svy-

mi božstvy i Romula, kdyby ho k tomu nenutil strach před Římany? Dále: kdo by dovedl spočítati ty, kteří raději podstoupili krutou a strašlivou smrt, nežli by popřeli, že Kristus je Bohem? Proto to byl strach, strach třebas i z nepatrné nevole, jaká mohla u Římanů vzniknouti, kdyby se tak nedělo, který přiměl některé obce, podléhající římské pravomoci, aby ctily Romula jako boha: ale od božské úcty ke Kristu, ba ani od jeho vyznávání se nedalo obrovské množství mučedníků mezi národy celého světa strachem odvrátit - a to ne snad strachem před nepatrnou urážkou někoho, ale strachem před ohromnými a rozmanitými tresty, ba ani strachem před smrtí, které se člověk děsí více než toho ostatního! Leč obec Kristova, ačkoli ještě byla ve světě cizinkou a ovládala přesto veliké zástupy lidu, nebojovala tehdy se svými pronásledovateli o svoje časné blaho, naopak spíše se sama nebránila, aby obdržela blaho věčné. Byli vrháni v pouta a v žaláře, byli bičováni a mučeni, pálení a čtvrceni, byli ubíjeni - a přibývalo jich. Bojovat o svoji spásu pro ně neznamenal nic jiného, nežli spásou svého života pro Spasitele opovrhovat. Víím, že u Cicerona - a to v třetí knize O státě (kap. 12), nemýlím-li se - stojí, že dokonalá obec sahá k válce jedině pro věrnost nebo spásu. O jaké spáse to však mluví nebo jakou spásu má na mysli, ukazuje na jiném místě, říká: „Ale z těchto trestů, které pocítují i lidé nejtupější, totiž z nouze, z vyhnanství, z žaláře a z bičování, vyvážnou často jednotlivci náhlou smrtí; zato pro stát je trestem smrt sama, která snad jednotlivce před trestem zachraňuje. Stát má totiž být

uspořádán tak, aby byl věčný. Nepodléhá tedy stát žádnému přirozenému zániku, jako člověk, pro kterého smrt je nejen nutná, ale velmi často dokonce žádoucí. Avšak je-li zrušen, zničen a vyhlazen stát: je to cosi podobného - abychom porovnali malé s velkým - jako kdyby zanikl a shroutil se celý tento svět.“ To řekl Cicero proto, že považuje svět v souhlase s platoniky za nehynoucí.

Je tedy jisto, že podle něho má stát podstoupit válku v zájmu té spásy, která znamená pro tento stát trvání, jak on říká, věčné, i když jednotlivci umírají a rodí se noví - jako je koruna olivy nebo vavřínu a jiných takových stromů trvalá, ačkoli jednotlivé lístky opadávají a nové narůstají. Smrt totiž, která jednotlivce namnoze od trestu osvobozuje, není podle něho trestem pro jednotlivce, nýbrž pro celou obec. Proto se právem naskýtá otázka, zdali Saguntští jednali správně, když raději vydali celou svou obec v záhubu, než aby zrušili smlouvu věrnosti, která je poutala s římským státem: a pro ten čin je velebí všichni občané pozemského státu. Ale nevidím způsobu, jak by se byli mohli přidržet tohoto výkladu: podle něho se má sahati k válce výhradně pro věrnost nebo spásu, ale neříká se tu, čemu dáti přednost, jsou-li tyto dvě hodnoty ohroženy současně tak, že nelze zachovat jednu beze ztráty druhé. Kdyby se totiž bývali Saguntští rozhodli pro spásu, byli by musili porušit věrnost; a kdyby byli chtěli zachovat věrnost, musili přijít o svou spásu, jak se skutečně stalo. Zato spása obce Boží je taková, že si ji lze uchovati či spíše získati s věrností a skrze věrnost:

stane-li se však kdo nevěrným. nemůže té spásy dojíti. To pomýšlení zplodilo tolik a takových velikých mučedníků srdce neochvějného a hrdinského, že v době, kdy se věřilo v boha Romula, nežil ani nemohl žít ani jeden takový.

7. Že to byla božská moc a nikoli lidská přemluva, která přivedla svět k víře v Krista.

Ale když mluvíme o Kristu, je notně směšné, zmiňovat se vůbec o lžibožství Romulově. Romulus přece žil téměř šest set let před Ciceronem, v době, která prý už byla tak osvícená, že odmítala všecko, co je nemožné; a což doba Ciceronova a hlavně pozdější věk Augustův a Tiberiův, jistě pokročilejší! Za něho by lidská mysl tvrzení o vzkříšení Kristova těla a o jeho nanebevstoupení prostě nesnesla, vidouc v tom nemožnost, a nepopřála by tomu ani sluchu ani myšlenky - nebýt toho, že to bylo božství samé pravdy či pravda božství a svědecké zázraky, které ukázaly, že se to státi mohlo a stalo; a tak víra ve vzkříšení a nesmrtelnost těla, skutečnou už v Kristu a připravenou pro nový věk i ostatním, věrně se šířila a neohroženě byla hlášána, ač od ní odstrašovalo a ji přehlušovalo tolik rozsáhlých persekucí, a aby ta setba bujela po zemském povrchu ještě hojněji, byla zalévána krví mučedníků. Četla se totiž přípravná kázání proroků, shodovaly se s nimi zázraky ctností, a tak se vmlouvala pravda, nová lidskému obyčeji, ale s rozumem srovnatelná - až ten svět, který ji zuřivě pronásledoval, ji nakonec věrou následoval.

8. O zázracích, které se staly proto, aby svět uvěřil v Krista, a které se nepřestávají dít, ani když svět v Krista věří.

Říká se: „Proč ty zázraky, jaké z minulosti zvěstujete, se nyní nedějí?“ Mohl bych ovšem říci, že dokud svět nevěřil, byly nutné proto, aby uvěřil. Shání-li se kdo po divech, aby mohl uvěřit: velikým divem je ten, kdo nevěří, když věří celý svět. Ale oni tak mluví proto, aby se nevěřilo ani tomu, že se tenkrátě divy děly. Kde se tedy vzala ta hluboká víra, hlásající všude, že Kristus byl i s tělem vzat na nebe? Jak to přijde, že v dobách osvícených, odmítajících všecky nemožnosti, uvěřil svět bez zázraků naprosto zázračně věcem neuvěřitelným? Či snad řeknou, že byly uvěřitelné a proto se jim uvěřilo? Proč jim tedy nevěří oni? Shrneme to tedy stručně: budto té neuvěřitelné věci, kterou nebylo vidět, získaly víru jiné neuvěřitelné věci, které se přesto děly a které bylo vidět; anebo přílišnou nedůvěřivost těchto odpůrců vyvrací jistě věc sama, uvěřitelná natolik, že nepotřebuje ke svému ověření žádných zázraků.

Toľik bych řekl k vyvrácení těch nejprázdnějších hlav. Neboť to, že se stalo mnoho zázraků, dosvědčujících jeden veliký a spasitelný zázrak Kristova tělesného vzkříšení i nanebevstoupení, to popřít nelze. Jsou totiž všecky sepsány v těch neomylných Písmech, i to, že se staly, i k ověření čeho se staly. Tyto divy vešly ve známost, aby vzbudily víru, a skrze tu víru, kterou vzbudily, stávají se samy ještě slavnějšími a známějšími. Čte se o nich totiž v lidu, aby se v ně uvěřilo, a přece by o nich lid nečetl, kdyby jim nevěřil. Vždyť se dějí v jeho jméně zázraky ještě nyní.

budto skrze svátosti nebo pro modlitby či ostatky jeho svatých; ale nejsou ozářeny takovým jasem, že by se rozhlásily tak slavně jako ty prvé. Neboť Svátá Písma, jejichž seznam musil býti přesně vymezen, mají tu zásluhu, že se o prvých všude předcítá a že se vpisují v paměť všech národů; za to ty druhé, ať se sběhnou kdekoliv, ví o nich stěží celé to město nebo místo, kde bydlí jejich svědkové. Vždyť i tam o nich obyčejně vědí málokterí, kdežto ostatním známy nejsou, zvláště běží-li o veliké město; a vypravuje-li se o nich jinde jiným lidem, nestojí za nimi taková veliká autorita, aby se jim mohlo věřit bez nesnáze či rozpaků, a to i když je věřící líčí věřícím křesťanům.

Když jsem byl v Miláně, stal se tam zázrak, že totiž slepec nabyl zraku: o tom se mohlo dovědět množství lidu, protože je to veliké město, protože tam tehdy dlel císař a protože se to sběhlo před očima nesčetného zástupu, který se tlačil k tělům mučedníků Protasia a Gervasia. Ta byla skryta a nevědělo se vůbec, kde jsou: i byla nalezena, když o nich měl biskup Ambrož zjevení ve snách. A tam byl ten slepec zbaven dávné tmy a spatřil denní světlo.

Zato v Karthagu je pramálo lidí, kteří vědí o uzdravení Innocence, bývalého zástupce vrchního místodržitele: byl jsem při tom a viděl jsem to na vlastní oči. Přijeli jsme totiž ze zámoří, já i můj bratr Alypius, sice ne ještě jako duchovní, ale už jako služebníci Boží; a on, jsa s celým svým domem hluboce zbožný, sám nás přijal a bydlili jsme u něho. Lékaři ho léčili na píštěle, kterých měl mnoho, jeden na druhém, na zadní

a dolní části těla. Už ho operovali a pokračovali v léčení pomocí léků. Ale mezi mnoha vředy bylo jedno místečko, které lékařům ušlo a bylo skryto tak, že se ho ani nedotkli, ač se mělo rozříznouti. Když konečně byly zahojeny všechny viditelné vředy, které ošetřili, zbyl ten jediný, a všecka práce s ním byla marná. Nemocnému byly ty průtahy podezřelé a náramně se bál, že ho budou zase řezat; to mu byl předpověděl jiný, tělesný jeho lékař, kterého tamti nepustili ani, aby se podíval, jak si počínají, když ho prvně řezali: na toho se rozhněval, vykázal ho z domu a jen nerad ho přijal zpátky. Nyní vybuchl a vzkřikl: „To mne budete zase řezat? To dojde na slova toho, kterého jste k tomu nepustili?“ Oni se tomu lékaři smáli, že ničemu nerozumí, a chlácholili nemocného laskavými slovy a sliby. Minula řada dalších dní a všecko, co dělali, nebylo nic platné. Nicméně lékaři nepřestávali slibovat, že ten píštěl nezahojí řezem, ale lékem. Přibrali si i jiného lékaře, už staříckého a ve svém umění dosti věhlasného. Ammonia (byl tehdy ještě živ): ten místo prohlédl a slíbil se zřetelem k jejich svědomitosti a zkušenosti totéž, co oni. Nemocný, kterému jeho autorita sňala kámen se srdce, smál se tomu svému tělesnému lékaři, který mu prorokoval druhou operaci, a žertoval s ním, jako by už byl zdrav. Abych byl stručný: uplynulo tolik dní marué práce, že unaveni a zahanbeni doznali, že vřed lze zhojit jenom řezem. Zděsil se, zbledl, zachvácen silným strachem, a jakmile se vzpamatoval a byl mocen slova, rozkázal, aby šli pryč a aby se k němu už nepřibližovali; a jak byl vyčerpán

pláčem a neviděl už jiného východiska, nena-
padlo ho nic jiného, než povolat jakéhosi člově-
ka z Alexandrie, který měl tehdy pověst zázrač-
ného chirurga, aby na něm provedl to, co tam-
tém ve svém hněvu nedovolil. Jakmile však ten
přišel a prozkoumal jako odborník podle jizev
práci svých předchůdců, zachoval se jako řádný
muž a přemluvil nemocného, aby korunu své
léčby přál raději těm, kteří mu věnovali tako-
vou péči, že se jí při vyšetření sám obdivuje, a
dodal, že bez operace by se byl opravdu uzdra-
vit nemohl; je prý naprosto dalek toho, aby zna-
menitým odborníkům, důkladným a svědomi-
tým, jak vidí podle jeho jizev, bral ovoce tako-
vého velikého úsilí pro tu maličkost, která zbý-
vá. I smířil se s nimi a rozhodl, aby v přítomnos-
ti toho alexandrijského lékaře sami otevřeli no-
žem ten píštěl, který podle jednomyslného dobro-
zdání všech už nemohl být vyhojen jinak. Bylo
to odloženo na následující den. Ale když lékaři
odešli, tu jelikož pán byl tak zarmoucen, propu-
kl v celém domě takový nářek, že jsme ho stěží
utišili; bylo to jako lkání při pohřbu. Navště-
vovali ho denně svatí mužové, Saturninus bla-
hé paměti, tehdy biskup v Uzale, kněz Gulosus
a jáhnové karthaginské církve; mezi nimi byl -
a z nich jediný dnes dlí na tomto světě - Aure-
lius, už biskup, jehož musíme jmenovat s nále-
žitou uctivostí a se kterým jsme o této věci čas-
to hovořili, vzpomínajíce na zázračné skutky
Boží; shledali jsme, že si velice dobře pamatuje
to, co zde podáváme. Ti ho večer navštívili, jak
měli v obyčeji; a on je s žalostí a s pláčem pro-
sil, aby ráno ráčili být přítomni jeho - spíše po-

hřbu nežli útrapě. Z jeho dřívějších muk v něm
totiž utkvěl tak silný strach, že nepochyboval,
že lékařům pod rukama zemře. Oni ho utěšovali
a napomínali, aby důvěřoval v Boha a jeho vůli
nesl jako muž. Nato jsme přikročili k modlitbě.
Jakmile jsme obvyklým způsobem poklekli a
padli tváří k zemi, on se vrhl na podlahu tak
prudce, jako by ho někdo srazil, a začal se mod-
lit: jakým způsobem, s jakým citem, s jakým
duševním vzrušením, s jakými proudy slz, s ja-
kým sténáním a vzlykáním, až se mu třásly všec-
ky údy a že sotva dechu popadal - to nelze slovy
vylíčiti. Zdali se ostatní vskutku modlili a ne-
byla-li jejich pozornost obrácena k tomu výje-
vu, to jsem nevěděl. Já však jsem se nemohl
modliti vůbec; řekl jsem stručně ve svém srd-
ci jen tolik: „Pane, jaké prosby svých věřících
vyslyšíš, jestliže nevyslyšíš takovéhle?“ Zdálo
se mi totiž, že už se to stupňovat nemůže, leda že
by se umodlil k smrti. Zvedli jsme se a přijali
jsme požehnání od biskupa: on přitom prosil,
aby ráno přišli, oni ho povzbuzovali, aby byl
klidný. I zasvitl obávaný den, sluhové Boží byli
tu, jak byli přislíbili, vešli lékaři. Připravuje
se všecko, čeho bylo pro tu hodinu potřebí, vynu-
dají se strašlivé nástroje za všeobecného úděsu
a napětí. Zatímco ti váženější těší a povzbuzují
jeho skleslou mysl, obrací druzí na lehátku jeho
tělo k rukám chirurgovým, rozváží a sejmou
mu obvazy, obnaží to místo, lékař si je prohlíží
a s nožem v ruce zkoumá pozorně ten vřed, ur-
čený k rozříznutí. Nespouští s něho očí, ohmatá-
vá jej prsty, ohledává ho konečně všemožným
způsobem: nalézá úplně zahojenou jizvu. Ten

jásot, ta chvála a díkůčinění, jak tryskalo z úst všech k milosrdnému a všemohoucímu Bohu, a jak plakali radostí - to nedovedou moje slova zachytit; lze si to spíše představit nežli vyjádřit. Stalo se zase v Karthagu, že Innocencie, velmi bohabojná žena, jedna z předních v té obci, měla na prsu raka, chorobu, která se nedá zhojit žádným způsobem, jak říkají lékaři. Budto se tedy ten úd, na kterém vzniká, odřízne a od těla oddělí, nebo, aby člověk o něco déle zůstal na živu, má se prý podle Hippokrata upustit od každého léčení vůbec; ale smrt vzejde, třebaže později. To ona slyšela od zkušeného lékaře, dobrého přítele své rodiny, a obrátila se jenom k Bohu a k modlitbě. Tu se jí před velikonoci dostane ve snách pokynu, aby čekala na straně žen u křtelnice a aby si řekla některé právě pokřtěné, která se jí první namane, aby jí choré místo požehnala Kristovým znamením. Tak učinila a byla okamžitě uzdravena. Potom ji prohlédl lékař, ten, který jí radil nesahat k žádné léčbě, chce-li o něco déle žít, a shledal, že ta, u níž dříve stejnou prohlídkou shledal onu chorobu, je úplně zdráva; i zeptal se jí s dychtivostí, jakého prostředku použila, touže znáti, pokud to lze seznati, ten lék, který je nad dobrozdání Hippokratovo. Když od ní uslyšel, co se stalo, odpověděl pohrdavým tónem a s výrazem takovým, že se ona bála, aby nevyřkl nějaké rouhání proti Kristu; ale on prý řekl zbožně a slušně: „Myslel jsem, že mi řekneš něco velikého.“ A když ona se už už lekala, doložil hned na to: „Co je na tom velikého, že Kristus vyléčil raka, když vzkřísil člověka čtyři dny mrtvého?“ (Jan 11).

Když jsem o tom uslyšel já, náramně jsem se zlobil, že zůstává neznám takový veliký div, který se stal v tom městě osobě jistě ne bezvýznamné; proto jsem uznal za dobré ji napomenouti a skoro jí vyčinit. Ona mi odpověděla, že o tom nemlčela: i zeptal jsem se žen, jejích nejlepších přítelkyň, které náhodou měla zrovna u sebe, zdali o tom předtím věděly. Řekly, že o tom neměly tušení. „Vidíš.“ řekl jsem jí, „jak nemlčíš, když o tom neslyší ani tyhle ženy, které s tebou pojí tak těsné přátelství!“ A přinutil jsem ji krátce otázkou, aby po pořádku vypravovala všecko, jak se to sběhlo; a ony to slyšely, náramně žasly a velebily Boha.

Vím, že v témže městě žil jeden lékař, stížený pakostnicí. Ten se přihlásil ke křtu, a v noci přede křtem viděl ve snách černé kudrnaté hochy, o kterých věděl, že to jsou démoni; ti mu zakázali dát se ještě toho roku pokřtít, a když jich neuposlechl, šlapali mu na nohy, až se svíjel takovou bolestí, jaké dosud nikdy nezakusil. Tím spíše jim čelil a svoje obmytí v lázni znovuzrození, jak je byl slíbil, neodložil. A právě při křtu zmizela nejen ta bolest, nad obyčej prudká, ale i pakostnice, a potom ho už nikdy nohy nezabolely, ačkoli žil ještě dlouho. A kdo o tom ví? Víme o tom však my a několik bratří, ke kterým se to doneslo.

Jeden herec z města Kurubis byl při křtu vyléčen nejen z mrtvice, ale i z ošklivé kýly, a vyšel z obrodného pramene tak dokonale prost obojí choroby, jako by býval žádný kaz na těle neměl. To neví nikdo kromě města Kurubis a mimo několik málo lidí, kteří to mohli kdekoli

zaslechnout. Když jsme o tom však zvěděli my, povolali jsme ho z příkazu svatého biskupa Aurelia do Karthaga - ačkoli jsme o tom předtím slyšeli od lidí, o jejichž pravdomluvnosti nebylo pochyby.

U nás žije bývalý tribun Hesperius; ten má na území fussalském pozemek, kterému se říká Zubedi. Tam se mu roznemohl dobytek i otroci, takže poznal, že jeho dům je vydán škůdné moci zlých duchů; poprosil tedy, protože jsem byl pryč, naše kněze, aby někdo z nich tam šel a zapudil je modlitbami. Odebral se tam jeden, obětoval tam oběť Těla Kristova, modle se co nejhorlivěji, aby ta metla pominula: Bůh se smiloval okamžitě a ustala. Ten Hesperius kdysi dostal od svého přítele hrst posvátné hlíny, přinesené z Jerusalema, ve které byl Kristus pochován, nežli vstal třetího dne z mrtvých, a uložil ji ve své ložnici, aby se nepříhodilo něco zlého také jemu. Jakmile však byl jeho dům od té metly očištěn, přemýšlel, co má s tou hlínou dělat; z úcty ji nechtěl chovat ve své ložnici děle. Náhodou se stalo, že jsem byl nablízku já se svým spolubratrem Maximinem, biskupem sinitské církve; poprosil nás, abychom přišli, i přišli jsme. Všecko nám vypověděl a poprosil, aby ta hlína byla na některém místě zakopána a to aby se stalo místem modlitby, kde by se mohli křesťané shromažďovat i ke slavení Boží oběti. Neměli jsme nic proti tomu; i stalo se. Byl tam mladý venkovan, raněný mrtvicí. Když o tom uslyšel, poprosil svoje rodiče, aby ho bezodkladně přinesli k tomu svatému místu. Jak-

mile tam byl přinesen, pomodlil se, a hned odamtud odešel zdráv po vlastních nohách.

Necelých třicet mil od Královského Hipponu leží dvorec, kterému se říká Viktoriánský. Tam je svatyňka, zasvěcená památce milánských mučedníků Protasia a Gervasia. Do ní přinesli jednoho jinocha, který padl do rukou démona, když v létě plavil koně v řece v pravé poledne. Ležel tam jak v posledním tažení nebo navlas jako mrtvý; tu vešla dovnitř podle svého zvyku majitelka té usedlosti se svými služebnicemi a s několika svatými pannami k večerním zpěvům a modlitbám; i začly zpívat písně. On pak, jako by tím hlasem dostal ránu, vymrštil se, s hrozným skřekem popadl oltář, a neodvažuje se jím hnouti či nemaje k tomu sil, držel se ho, jako by k němu byl přivázán nebo přibit, prosil s pronikavým vytím, aby ho ušetřili, a líčil, kdy, kde a jak do toho jinocha vstoupil. Nakonec oznámil, že z něho vyjde, a jmenoval jeho údy, jež prý při svém odchodu uřeže; a při těchto slovech toho člověka opustil. Ale tomu vyteklo oko na tvář a viselo z jakéhosi vnitřního kořínku jenom na tenké žilce a celý jeho terč, dříve černý, zbělal. Když ho přítomní spatřili (sběhli se sem na jeho pokřik i jiní a všichni se vrhli k zemi, aby se za něho modlili), radovali se sice, že stojí a je při zdravém rozumu, ale litovali jeho oka a říkali, že se musí poslat pro lékaře. Byl tam i muž jeho sestry, který ho tam byl donesl, a ten řekl: „Bůh svatých modliteb, který vymetl démona, dovede také vrátiti zrak.“ Potom vzal vyteklé a visící oko, strčil je do důlku, obvázal šátkem a řekl, že se nesmí sundat do

týdne. A když jej sundal, bylo oko úplně zdravo. V té svatynce byli uzdraveni i jiní, o kterých bychom musili dlouho vyprávěti.

Vím také o jedné panně v Hipponě; ta byla vyléčena z posedlosti, jakmile se natřela olejem, do něhož uronil svoje slzy kněz při modlitbě za ni. Zním také případ, jak se biskup jedinkráte pomodlil za jinocha, kterého ani neviděl, a démon ho okamžitě opustil.

U nás v Hipponu byl také jeden stařeček, zbožný a chudý, který se živil krejčovinou. Ten přišel o svůj šat a nový si neměl zač koupit. I šel k Dvaceti mučedníkům, kterým je u nás zasvěcena slavná svatyně, a modlil se hlasitě o oblek. Uslyšeli ho dva mladíci, kteří byli náhodou uvnitř, posměváčci, kteří se mu pak venku pošklebovali, že prý chtěl na mučednících padesát krejcarů, za které by si koupil šaty. On šel, neodpovídaje, a tu spatřil na břehu se třepetat velikou vyvrženou rybu; chytil ji - už s jejich účastí a pomocí - a prodal ji jednomu kuchaři, Katosovi, dobrému křesťanu, U labužnické kuchyně, líče mu zároveň celý příběh. Dostal za ni tři sta krejcarů a počítal, že za ně koupí vlnu, ze které mu jeho žena nějaký oblek urobí, jak bude dovést. Ale když ten kuchař rybu kuchal, našel jí v žaludku zlatý prsten, a pojat soucitem a náboženskou bázňí, odevzdal jej ihned stařečkovi, řka: „Podívej se, jak tě dvacet mučedníků obléklo!“

U Tibilitánských vod se slavila památka přelavného mučedníka Štěpána; ostatky nesl biskup Praejectus za velkého sběhu a shonu davu. Byla tam jedna slepá žena, a ta poprosila, aby

ji dovedli k biskupovi s ostatky; podala mu květiny, které měla, a když je dostala zpátky, přiložila je k očím a hned prohlédla. K úžasu všech přítomných vyskočila radostně vpřed, razila si cestu a nikdo ji už nemusel vésti.

Ostatky řečeného mučedníka, uložené v pevnosti sinitské, v sousedství osady Hipponu, nesl tamější biskup Lucillus v průvodu a lid šel před ním i za ním. Trpěl už dlouho bolestným píštělem a čekal už jen na operativní zákrok svého tělesného lékaře. Ten vřed se při nesení drahého břemene nenadále zahojil; potom ho totiž biskup na svém těle už nenašel.

V Kalamě bydlí Eucharius, kněz z Hispanie. Ten churavěl zastaralým kamenem; byl uzdraven pomocí ostatků uvedeného mučedníka, které tam přivezl biskup Possidius. Později ho sklátila jiná choroba, ležel už na prkně a měl svázané palce; tu přinesli ze svatyně řečeného mučedníka knězovu suknicí, přiložili ji na mrtvolu a on byl hned jeho pomocí přiveden k životu.

Žil tam také muž, svého stavu nejpřednější, jménem Martialis, už letitý a proti křesťanskému náboženství náramně zaujatý. Jeho dcera však byla věřící a zeť se dal právě toho roku pokřtít. Když se roznemohl, prosili ho naléhavě s velikým pláčem, aby se stal křesťanem; rázně odmítl a poslal je ven, pln prudké nevole. Jeho zeť měl sen, aby šel do svatyně svatého Štěpána a tam se za něho co nejvíce modlil, aby mu Bůh dal dobrou mysl, ve které by bezodkladně uvěřil v Krista. To učinil s velikým hořekováním a pláčem a s horoucím citem upřímné zbožnosti; když pak odcházel, vzal si s oltáře hrst květin,

jak se mu namanuly, a když už bylo tma, dal je nemocnému k hlavám; pak se šlo spat. A hle, před svítáním nemocný volá, aby se šlo pro biskupa; ale ten byl tehdy náhodou se mnou v Hipponu. Uslyšev tedy, že je pryč, poprosil, aby přišli kněží. Přišli; prohlásil, že věří, a za úžasu a radosti všech se dal pokřtít. Dokud žil, neustále volal: „Kriste, přijmi ducha mého,“ ačkoli nemohl vědět, že to byla poslední slova blahoslaveného Štěpána, když ho Židé kamenovali (Skut. 7). Byla to i jeho poslední slova; i on zemřel nedlouho potom.

Na přímluvu téhož mučedníka tam byli vyléčeni z pakostnice dva měšťané a jeden přespolní, jenže ti měšťané dokonale, kdežto ten přespolní uslyšel ve zjevení, jakého prostředku má použít, když se bolest ozve; a kdykoli ho použije, bolest hned ustane.

Je jeden statek, jménem Audurus; na něm je kostel a v něm kaple mučedníka Štěpána. Tam si hrál na mlatě jeden chlapeček, a jak volí sješli s vozem s cesty, kolo ho přejelo; hned se svíjel ve smrtelných křečích. Matka ho vzala do náruče, položila ho do té svatyně a on nejen ožil, ale také se ukázalo, že mu nic není.

V sousední usedlosti, která se jmenuje Caspaliana, stonala těžce jedna řeholnice a nebylo už naděje. I donesli její roucho do téže kaple; ale ona zemřela, ještě než je přinesli zpátky. Přesto pokryli rodiče mrtvou tím rouchem; tu začala dýchat a uzdravila se.

V Hipponu byl jeden Syr, jménem Bassus; ten se ve svatyni téhož mučedníka modlil za svoji těžce nemocnou dceru, maje s sebou její šat; tu

přiběhli z jeho domu otroci se zprávou, že je mrtva. Ale zatímco on se modlil, jeho přátelé je zadrželi a zakázali jim zprávu vyřídit, aby nešel na veřejném místě. Když on se vrátil do domu, který se už ozýval nářkem příbuzných, hodil na dceru roucho, které měl v rukou, a byla vzkříšena k životu.

Syn jednoho výběrčího, Ireneae, zase u nás v Hipponu, onemocněl a zemřel. Když už ležel mrtev a truchlící a naříkající pozůstali chystali pohřeb, tu zatím co ostatní jim projevovali účast, poradil jim jeden z jeho přátel, aby mrtvolu potřeli olejem téhož mučedníka. Tak se stalo, a ožil.

Rovněž tam u nás ochořel a zemřel bývalému tribunovi Eleusinovi malý synáček; i položil ho na hrob mučedníků, který je v předměstí, a pomodliv se za něho s mnoha slzami, zvedl ho živého.

Co si mám počít? Musím dokončit toto dílo, jak jsem slíbil, takže tu nemohu vzpomínat na všechno, co vím, a je jistě řada našinců, kteří budou při četbě zarmouceni, že jsem vynechal tolik zázraků, o kterých vědí stejně dobře jako já. Prosim je už nyní za odpuštění; nechť uváží, jak zdoluhavá práce by byla s tím, od čeho tady musím kvůli započatému dílu nezbytně upustit. Kdybych totiž chtěl sepsati všechna zázračná uzdravení, a to jen ta, která se stala na přímluvu tohoto mučedníka, totiž přeslavného Štěpána, jenom v osadě kalamské a v naší: byla by z toho řada svazků; a to bych ještě nemohl posbírat všechno, ale jenom to, o čem máme zápisy, které se předčítají lidu. Prikázali jsme totiž po-

řizovat takové záznamy, když jsme viděli, jak hojně se vyskytují i za našich časů znamení božské moci, podobná starodávným, která by neměla upadnouti ve všeobecné zapomenutí. Neuplynuly však ještě ani dva roky, co je v Královském Hipponu zřízena tato svatyně, a spousta zápisů o zdejších zázracích, jak určitě vím, mi odevzdána nebyla; a přece těch, které mi byly odevzdány, je skoro sedmdesát, když tohle píši. V Kalamě pak, kde i ta svatyně byla zřízena dříve a kde se zápisy odevzdávají častěji, bude jich neporovnatelně více.

Také v Uzalú, osadě blízko Utiky, stalo se na přímluvu téhož mučedníka mnoho divů, jak jsem zjistil; tam byla zřízena jeho svatyně biskupem Euodiem ještě mnohem dříve než u nás. Ale není tam zavedeno odevzdávání zápisů, či spíše nebylo tam dříve; nyní snad už s tím začali. Když jsem tam totiž nedávno meškal, viděl jsem tam Petronii, urozenou ženu, která tam byla zázračně vyléčena z těžké a vleklé choroby, při které selhaly všechny lékařské prostředky; a když jsem ji podle přání jmenovaného tamějšího biskupa upomenul, aby o tom odevzdala zápis, který by se lidu předčítal, bez meškání uposlechla. Tam uvedla i věc, kterou tady zamlčet nemohu, ačkoli toto dílo už naléhavě volá po věcech důležitějších. Poradil jí prý jeden Žid, aby se pod šatem na nahém těle opásala žíněným pásem, na který by navlékla prsten; ten prsten měl mít ve spáře kámen, nalezený v býčí ledvině. Ten si přivázala jako talisman a ubírala se k mučednickově svatyni. Ale když vyšla z Karthaga a pozdržela se na svém statku

u hraniční říčky Bagrady, tu jak se vydala na delší cestu, uzřela ležet u svých nohou ten prsten; i podivila se a ohledala žíněný pás, na kterém byl přivázán. Když shledala, že na ní drží jako dříve a uzly jsou pevné, myslela, že prsten pukl a vyskočil; ale shledala, že i ten je úplně neporušený. Domyslila se tedy, že ten div je jaksi zárukou jejího budoucího uzdravení, pás rozvázala a hodila jej i s prstenem do řeky. Kdo nevěří, že i Pán Ježíš vyšel z lůna své matky, neporušiv jejího panenství, a že vešel ke svým učedníkům zavřenými dveřmi, ten ať nevěří ani tomuhle; ale může po tom pátrati, a shledá-li, že je to pravda, ať věří i oněm divům. Jde o ženu urozenou, ze vznešeného rodu, choť šlechtice, bydlící v Karthagu; slovnost obce i slovnost osoby zaručuje, že při pátrání nezůstane věc skryta. A ten mučedník, na jehož orodování byla uzdravena, věřil jistě v Syna ustavičné Panny; věřil v toho, jenž vešel k učedníkům zavřenými dveřmi; věřil konečně v to, proč tohle všechno vykládáme, že totiž on vstoupil na nebesa s tím tělem, ve kterém vstal z mrtvých; a takové veliké divy se na jeho přímluvu dějí proto, že za tu víru položil život.

Děje se tedy i nyní mnoho zázraků, jež koná tentýž Bůh, skrze koho chce a jak chce, on, jenž vykonal i ony, o nichž předčítáme; ale tyto se tak nerozhlášují a nevtloukají se nám jako - jako šterk beranidlem - častým předčítáním do paměti. Vždyť i nyní, když se o to dbá, jak se s tím začalo u nás, že se totiž před lidem předčítají zápisy těch omilostněných: přítomní to slyší jednou - nepřítomných je ovšem více - a

ani ti si to nepamatují déle než několik dní, a stěží se mezi nimi najde někdo, kdo by to, co slyšel, sdělil jinému, o kterém by se dověděl, že při tom nebyl.

Stala se u nás jedna věc, ne sice větší než ty vyličené, ale byl to zázrak znamenitý a tak slavný, že není myslím v Hipponu nikoho, kdo by ho neviděl nebo o něm neslyšel, nikoho, kdo by naň mohl nějak zapomenout. Jde o deset sourozenců (a to sedm bratrů a tři sestry) z Caesarey v Kappadokii, mezi spoluobčany značně vážených; ti prokleli svou matku, kterou náhlý skon jejich otce učinil vdovou a která byla nesmírně rozhořčena nad tím, jak jí ublížili. Za to na ně Bůh seslal takový trest, že se všichni strašlivě třásli po všech údech, a byla to hrozná podívaná. Proto chtěli sejít svým spoluobčanům s očí, a jak a kam koho z nich nohy nesly, potloukali se skoro po celém římském světě. Dva z nich přišli také k nám, bratr se sestrou, Paulus a Palladia, známí už na mnoha jiných místech pro svůj bídný úděl. Přišli asi čtrnáct dní před velikonoci, navštěvovali denně chrám a v něm obzvláště kapli přeslavného Štěpána, modlíce se, aby se nad nimi Bůh už smiloval a vrátil jim někdejší zdraví. Obraceli na sebe pozornost celého města, nejen tady, ale všude, kam se hnuli. Jedni je už viděli jinde a znali příčinu jejich třesavky; ti to vyprávěli jiným, jak jen dovedli. Přišly i velikonoce a právě tu neděli ráno, když už bylo v kostele množství lidu a ten jinoch se modlil, drže se mříže posvátného místa, kde byl mučedníkův hrob, klesl náhle k zemi a ležel, jako by spal, ale netřásl se - oni

se totiž třásli vždycky i ve spaní. Kolemstojící strnuli, jedni zděšení, druzí plni lítosti, a někteří ho chtěli zdvihnout; druzí je však zadrželi a řekli, že bude lépe vyčkat. A hle, on vstal a netřásl se, protože byl zhojen, a stál tu živ a zdrav, hleděl na ně a oni na něho. Kde kdo se jal chváli Boha; celý kostel se rozléhal hlasy radosti a jásotu. Nato běželi ke mně, tam, kde jsem seděl, hodlaje právě vyjít; vpadal sem jeden za druhým a každý další oznamoval jako novinku to, co ten před ním už pověděl; a zatímco já jsem se radoval a v duchu děkoval Bohu, vešel spolu s jinými také on, poklekl k mým nohám a zase se napřímil, aby přijal políbení. Pak jsme vyšli k lidu, kostel byl nabit a zvučel jásavým voláním: „Bohu díky, chvála Bohu!“ Nemlčel nikdo, hlaholilo to se všech stran. Pozdravil jsem lid; a volali znovu ještě nadšeněji totéž. Když se konečně utišili, předčítalo se slavnostně Svaté Písmo. Když pak přišlo na řadu moje kázání, promluvil jsem stručně, jak bylo přiměřeno tomu okamžiku a radostné náladě. Nechal jsem je totiž, aby při tom výmluvném Božím skutku jeho výmluvnost raději rozjímalí nežli poslouchali. Ten člověk pak snídal se mnou a vyprávěl mi podrobně celou historii o neštěstí svém a svých bratrů i své matky. Druhého dne, když jsem dokončil svoje kázání, slíbil jsem, že dám zítra lidu předčítati záznam o jeho vyprávění. To se stalo druhého dne po velikonoční neděli; a když se zápis o obou sourozencích předčítal, postavil jsem si je na stupně kněžiště, odkud jsem s vyššího místa kázal. Díval se na ně všecken lid obojího pohlaví, jak on tu stál bez ohyzdného chvě-

ní, kdežto ona se trásla po celém těle. Kdo jeho dříve neviděli, viděli na jeho sestře, jakého Božího milosrdenství se mu dostalo; a viděli, z čeho se mají těšit s ním a zač se mají modlit s ní. Mezitím byl protokol přečten; i poslal jsem je pryč s očí lidu a začal jsem o té celé věci vykládat hlouběji - když tu náhle uprostřed svého výkladu slyším od mučedníkovy oltáře nové výkřiky a nový jásot. Moji posluchači se tam otočili a začali se tam sbíhat. Ta žena totiž, jakmile sešla se stupňů, na kterých stála, šla se pomodlit k svatému mučedníku; a hned jak se dotkla mříže, upadla zrovna tak ve zdánlivý spánek a vstala zdráva. A zatímco jsem se díval, co se to stalo, odkud se šíří ten radostný ruch: vešli s ní ke mně do basiliky, vedouce ji od mučedníkovy hrobu živou a zdravou. Pak už se teprve strhl v zastupu obojího pohlaví takový pokřik úžasu, až se zdálo, že to volání a slzy radosti nevezmou žádného konce. Dovedli ji na to místo, kde před chvílí stála třesouc se po všem těle. Jásali, že je podobna bratrovi, jemuž dříve zůstala k jejich žalosti nepodobna, a viděli, že ještě než za ni vyslali k nebi své modlitby, bylo jejich předběžné přání obratem vyslyšeno. Plesali k Boží chvále hlasem beze slov, tak hlučně, že můj sluch to stěží dovedl snést. Co bylo v srdci těch rozradostněných jiného než víra Kristova, pro kterou Štěpán vylil svou krev?

9. Že všechny zázraky, které se dějí skrze mučedníky ve jménu Kristově, vydávají svědectví té víře, kterou mučedníci uvěřili v Krista.

Čemu jinému tyto zázraky vydávaly svědectví,

čemu jinému než té víře, podle které Kristus vstal tělesně z mrtvých a s tělem vstoupil na nebe? Vždyť i sami mučedníci této víry slují „martyres“, t. j. svědkové této víry: aby vydali svědectví této víře, snášeli nepřátelství a ukrutství světa a přemohli jej ne odbojem, ale smrtí; za tuto víru zemřeli ti, kteří dovedou od Pána dosáhnouti takových divů, ježto byli pro jeho jméno zabiti; pro tuto víru došlo nejdříve k jejich umučení, aby za ně dostali tuhle velikou moc, zázračně uzdravovat.

Jestliže totiž u Krista dosud nenastalo či nenastane vzkříšení těla na věky, jak je předpovídá Kristus či jak je předpověděli proroci, kteří Krista prorokovali: proč ti, kteří byli pro tuto víru, hlásající vzkříšení, zabiti, mají takovou moc, i když jsou mrtvi? Takové věci činí Bůh někdy sám skrze sebe nějakým podivným způsobem, jímž koná časné skutky sám jsa věčný, a někdy je uskutečňuje skrze svoje služebníky; a z těch divů, které koná skrze svoje služebníky, některé uskutečňuje snad také skrze duše mučedníků, zrovna jako skrze lidi žijící dosud v těle, anebo koná všecky skrze anděly, jímž vládne neviditelně, nehmotně a nezměnitelně, takže to, o čem říkáme, že se děje skrze mučedníky, děje se pouze na jejich orodování a účinnou přímluvu, nikoli také jejich působností; snad se také jedny zázraky stanou tak a druhé jinak, způsobem, jehož nemůže žádný smrtelník pochopit. Ale ať už je tomu jakkoliv, ony vydávají svědectví té víře, která hlásá vzkříšení těla na věky.

10. Oč více si zaslouží úcty mučedníci, kteří dosahují mnoha zázraků proto, aby byl uctíván pravý Bůh, nežli démoni, kteří konají některé divy proto, aby sami byli pokládáni za bohy.

Tady snad odpůrci namítnou, že i jejich bohové učinili nějaké divy. Dobře, že už začínají svoje bohy srovnávat s našimi zemřelými lidmi! Zda-li pak také doznají, že si udělali bohy z mrtvých lidí, jako Herkula, Romula a řadu jiných, kteří byli podle nich přijati v počet bohů? Ale pro nás nejsou mučedníci bohy, ježto víme, že Bůh náš i Bůh mučedníků jest jeden a týž.

Avšak se zázraky, které se dějí na hrobech našich mučedníků, nemohou se vůbec měřit divy, které se prý staly ve svatyních jejich. A vypadají-li některé stejně, vítězí naši mučedníci nad jejich bohy nejinak, než nad Faraonovými kouzelníky Mojžíš (Exod. 8). Démoni však ty divy učinili z nečisté pýchy a zpupnosti, chtějíce být jejich bohy; naopak mučedníci - či spíše Bůh s jejich spolupůsobením či na jejich modlitbu - je činí v zájmu povznesení té víry, podle které si o nich nemyslíme, že jsou našimi bohy, nýbrž že mají jednoho a téhož Boha jako my.

Konečně oni vystavěli takovým svým bohům i chrámy a zřídili jim oltáře, přidělili jim kněze a zavedli jim oběti; my však svým mučedníkům nezřizujeme chrámy jakožto bohům, nýbrž památná místa jakožto zemřelým lidem, jejichž duše žije s Bohem; také tam nevztyčujeme oltáře, na nichž bychom obětovali mučedníkům, nýbrž jedinému Bohu mučedníků i našemu; při té oběti jsou na svém místě po pořádku jmenováni jakožto Boží lidé, kteří jeho vyznáním přemohli svět, ale nejsou obětujícím knězem vzý-

váni. Obětuje totiž Bohu, nikoli jim, protože je tu kněz Boží a ne jejich, i když obětuje na jejich hrobě. Tou obětí je pak Tělo Kristovo, které se nemůže obětovat jim, jelikož tím jsou i oni.

Kterým se tedy má při činění zázraků spíše věřit? Těm, kdo chtějí být považováni za bohy od těch, pro něž divy činí, anebo těm, kteří všechny divy, jež činí, činí proto, aby se věřilo v Boha, jímž jest i Kristus? Těm, kteří si zřídili bohoslužbu i ze svých zločinů, nebo těm, kteří nedělají obřad ani ze svých chvalitebných skutků, nýbrž to vše, co na nich zaslouží chvály, obracejí ke slávě toho, ve kterém jsou chváleni? V Pánu jsou totiž chváleny jejich duše (Žalm 33, 3). Věřme tedy jim, kteří mluví pravdu a činí divy. Trpěli totiž proto, že mluvili pravdu, aby mohli konat divy. Hlavní jejich pravdou je ta, že Kristus vstal z mrtvých a první ukázal na svém těle nesmrtelné vzkříšení, které zaslíbil pro budoucno i nám, buďto na počátku nového věku nebo na konci věku tohoto.

11. Proti platoníkům, kteří dovozují na základě přirozené tíhy živlů, že pozemské tělo nemůže být v nebi.

Proti tomu velikému daru od Boha vedou tito rozumáři, „jejichž myšlenky Hospodin zná, že jsou jalové“ (Žalm 93, 11), důkazy z tíhy živlů; poučili se totiž od svého učitele Platona, že dva největší a krajní světové živly jsou spojeny a svázány dvěma středními, totiž vzduchem a vodou (Timaios 32). V důsledku toho, jelikož země, postupujeme-li zdola nahoru, je první, voda nad zemí druhá, vzduch nad vodou třetí a nebe nad

vzduchem čtvrté, nemůže prý být zemské tělo na nebi; neboť jednotlivé živly jsou vyváženy svými vlastními pohyby, aby se udržely na svém místě.

Hle, jakými důkazy se opírá Boží všemohoucnosti lidská bezmocnost, plná marnosti! Kde se tedy bere ve vzduchu tolik těles, když je vzduch třetí vrstvou od země? Leda že ten, který dal pozemským ptačím tělům lehká péra a křídla, aby se mohla vznášet ve vzduchu, nebude moci nesmrtelná už lidská těla obdařit takovou schopností, aby mohla sídlit i v nejvyšším nebi! Ostatně ti pozemští živočichové, kteří nemohou létat, mezi něž patří i lidé, by podle toho musili žít v zemi, zrovna jako vodní živočichové ryby žijí ve vodě. Proč se tedy pozemský živočich alespoň neudrží při životě pomocí druhého živlu, t. j. vodstva, nýbrž pomocí živlu třetího? A když už náleží zemi, proč se okamžitě dusí, přijde-li do živlu druhého, který je nad zemí, a proč musí žít ve třetím, aby zůstal živ? Je snad toto pořadí živlů bludné - či spíše neselhává ani tak v přírodě, jako v rozumování těchto lidí? Nezmiňuji se o tom, co jsem už řekl v třinácté knize (kap. 18), jak mnoho je těžkých zemských těles, na př. olovo, která nicméně dovede umělec uzpůsobiti tak, že mohou plovati na vodě; a dáti lidskému tělu takovou vlastnost, že by se mohlo vznést k nebi a v nebi zůstávati - to že by všemohoucí umělec neuměl?

Konečně proti tomu, co jsem uvedl výše, nemohou namítnouti vůbec nic, ani když rozjímají a rozbírají pořadí živlů, na něž spoléhají. Takto je totiž - ve směru zdola nahoru - nejnižší země,

nad ní voda, ve třetí vrstvě vzduch a ve čtvrté nebe, takže nade vším je podstata duše. Vždyť i Aristoteles ji nazval pátým tělesem a Platon jí tělesnost upřel. Kdyby byla pátým živlem, jistě by byla výše než ostatní; ale když není žádným, tím spíše převyšuje všechny. Kde se tedy vzala v zemském těle? Co má co dělat v této hmotě, když je jemnější než všechny ostatní? Co chce v této tíze, když je ze všech nejlehčí? Co s ní v této pomalosti, když všechny předčí rychlostí? Nebude pro přednosti této vynikající podstaty možno, aby její tělo bylo zvednuto do nebe? a když podstata zemských těl může nyní srážet duše dolů, nebudou také duše s to, pozvednouti jednou zemská těla vzhůru?

Konečně, obrátíme-li se k jejich divům, které staví jako skutky svých bohů proti našim mučedníkům: shledáme, že i ony mluví pro nás a prospívají nám. Mezi velikými divy jejich bohů je jeden skutečně veliký, o kterém se zmiňuje Varro. Octla se prý v nebezpečí Vestálka, jsouc falešně podezřívána ze smilstva; i naplnila u Tibery síto vodou a přinesla je svým soudcům, aniž z něho vytekla jediná krůpěj. Kdo zadržel tíhu vody na síti? Kdo nenechal ani krůpěj skanouti k zemi, ač tam bylo tolik volných ok? Oni odpovědí: „Nějaký bůh nebo nějaký démon.“ Byl-li to bůh, je snad větší než ten Bůh, který stvořil tento svět? Byl-li to démon, je snad mocnější nad anděla, který slouží Bohu, stvořiteli tohoto světa? Jestliže tedy menší bůh nebo anděl démon dovedl zadržet váhu tekutého živlu tak, že se přirozenost vody zdála změněna: nebude moci všemohoucí Bůh, jenž

stvořil právě všechny živly, zrovna tak odniti zemskému tělu jeho tíhu tak, aby oživené tělo sídlilo v témže živlu, ve kterém bude chtít přebývat oživující duch?

Dále: jestliže vzduch umisťují doprostřed mezi oheň nad ním a vodu pod ním, jak to přijde, že ho často nalézáme mezi dvojí vodou nebo mezi vodou a zemí? Neboť co si představují v deštových mračnecích, mezi nimiž a mořem je vzduch? Táže se: jaká asi váha a pořádek živlů v tom vězí, že prudké a hojné proudy, dříve než se roztekou pod vzduchem po zemi, visí v mračnecích nad ovzduším? A proč je konečně vzduch ve všech končinách země uprostřed mezi nejvyšším nebem a suchou zemí, když jeho místo je mezi nebem a vodstvem, zrovna jako vodstvo je umístěno mezi ním a souší?

Konečně, jsou-li živly uspořádány tak, že dva střední, totiž vzduch a voda, jsou podle Platona pojátkem dvou krajních, t. j. ohně a země, a jestli oheň na nejvyšším nebi a země jaksi na nejhlubším dně světa, takže se v nebi octnouti nemůže: proč bývá právě oheň na zemi? Vždyť podle tohoto systému mají býti tyto dva živly, země a oheň, poutány na svoje vlastní místa, to nejnížší a nejvyšší, takovým způsobem, že nejen to dolení nemá být nahoře, ale ani to hoření se nesmí octnout dole. Jestliže tedy podle nich není ani nesmí býti ani částička země na nebi, neměli jsme vidět ani jiskřičku ohně na zemi. Ve skutečnosti se však oheň vyskytuje nejen na zemi, ale i pod zemí, takže ho chrlí jícný sopek, nemluvě ani o tom, že víme z jeho užití, že na zemi jest a ze země vzniká; vzniká přece

třením dřev a křesáním o kámen, což jsou bezpochyby zemské hmoty. Oni však namítají, že onen oheň je klidný, čistý, neškodný a věčný, kdežto tento je prudký, čadivý, porušitelný a rušitel. Neruší však hory, ve kterých plane, ani útrob země. Ale budiž, dejme tomu, že tento má jinou povahu než onen nadzemský, aby byl pozemským sídlům přiměřený: proč nám tedy zakazují věřit, že podstata pozemských těl se jednou stane neporušitelnou a nebi přiměřenou, zrovna jako nyní ten porušitelný oheň je přizpůsoben této zemi?

Nezískávají tedy z váhy a pořádku živlů nic, proč by mohli všemohoucímu Bohu předpisovat, smí-li naše těla proměnit tak, aby mohla sídlit i v nebi.

12. Proti utržení nevěřících, kteří se křesťanům posmívají pro jejich víru v tělesné vzkříšení.

Ale kladou otázky titěrné a vysmívají se naší víře v budoucí vzkříšení těla takovými dotazy, jako vstanou-li z mrtvých i potracené plody; a jelikož Pán praví: „Amen, pravím vám, že ani vlas s vaší hlavy nezahyne“ (Luk. 21,18), ptají se, budou-li mít všichni stejnou postavu i sílu, či bude-li mít každý jiné tělesné rozměry. Budou-li totiž všichni stejně velcí, odkud budou mít ti nedonošení tu tělesnou hmotu, kterou tady neměli, když budou vzkříšeni i oni? A jestliže vzkříšení nebudou, protože se ani nenarodili, nýbrž byli vyhnáni, dorážejí s touž otázkou o dětech: odkud se jim dostane tělesné výšky, kterou teď zřejmě nemají, když zemrou v tomto věku? Nemůžeme totiž říci, že nedojdou

vzkříšení; vždyť jsou schopni nejen zrození, ale i znovuzrození.

Potom se ptají, jak daleko ta stejnost postavy půjde. Budou-li totiž všichni tak velcí a tak vysocí, jako byli na tomto světě ti největší a nejvzrostlejší, pak se ptají nejen za děti, ale za všechny, odkud se jim doplní, co jim tady chybělo, má-li každý dostat, co tady neměl; pakli však, jak dí apoštol, dospějeme všichni „do míry věku plnosti Kristovy“ (Ef. 4,13) jakožto ti, „které předurčil k podobě s obrazem svého Syna“ (Řím. 8,29), musíme si to vykládati tak, že těla všech lidí, která budou v jeho království, budou tak vysoká a veliká, jako tělo Kristovo. Tu zase namítají: „To se bude mnohým muset na tělesné velikosti a výšce ubrat; a co bude pak se zaslíbením, že vlas s hlavy vaší nezahyne, když i z tělesných rozměrů vezme tak mnoho za své?“ Mohli by se ostatně vyptávat ještě na vlasy, bude-li vzkříšeným vráceno, co jim holiči ustříhli. Kdyby to měli dostat zpátky, bude to tak ohybné, že se každý zhrozí. S nehty by to pak nutně dopadlo zrovna tak a narostlo by jim znovu to všechno, co si kdy při pěstění ustříhali. A kam se poděje krása, jež bude muset být v tom stavu nesmrtelnosti jistě větší nežli v této porušenosti? „Ale nevrátí-li se ty vlasy, určitě zahynou,“ říkají; „jak tedy můžete říkat, že ani vlas s hlavy nezahyne?“ Podobně uvažují o hubenosti i o tloušťce. Budou-li totiž všichni stejní, jistě nebudou jedni hubení a druzí tlustí. Jedněm tedy něco přibude a druhým ubude, takže nedostanou zpátky, co měli, nýbrž jim odněkud připadne, co neměli, nebo se jim někam ztratí, co měli.

Nemálo se také rozčilují nad rozpadem a rozkladem mrtvol: něco se obrátí v prach, něco vyprchá do vzduchu, některé pohltní šelmy a jiné spálí oheň, někteří zahynou při ztroskotání nebo nějak utonou, takže jejich maso se hnilobou rozplyne v tekutinu; a že to všechno může být sebráno v celistvé tělo, tomu nevěří. Ohánějí se také kdejakou tělesnou vadou a ošklivostí, ať už vrozenou nebo získanou; přitom se zmiňují s odporem a posměchem i o zrůdách a táží se, jak bude u kterého zmetka vzkříšení vypadat. Odpovíme-li, že nic takového nebude v lidském těle obnoveno, troufají si naši odpověď vyvrátit poukazem na stopy ran, se kterými Kristus Pán, jak sami kážeme, vstal z mrtvých. Ale ze všech těchto otázek je nejobtížnější ta, do čího těla se vrátí lidské maso, které sní z hladu druhý člověk. Změnilo se totiž v maso toho, kdo se takovou potravou živil, a nahradilo ten nedostatek, který prozrazovala jeho hubenost. Bude tedy to maso vráceno tomu člověku, jemuž patřilo původně, či spíše tomu, který je měl později? Na to se vyptávají proto, aby se vysmívali víře ve vzkříšení a aby tak lidské duši slibovali budto pravé neštěstí, třebaže přerušované, jako u Platóna, nebo nepravé štěstí, nebo že po dlouhém stěhování do rozličných těl jednou přece tu bídu skončí, jak učí Porfyrius, a nikdy se už do ní nevrátí - ne však proto, že by měla nesmrtelné tělo, ale že se každého těla vzdálí.

13. Zdali nedonošených se zmrtvýchvstání netýká, když jsou zahrnuti v počet mrtvých.

Tedy na tyto námitky odpůrců, jak jsem si je

rozdělil, odpovím podle svých sil, napomůžeme-li mi milosrdný Bůh. Co se týče vyhnáných plodů, které v lůně žily, ale tam také zahynuly: neodvažuji se ani tvrdit, ani popírat, že budou vzkříšeny; ale nechápu, jak by se jich mohlo zmrtvýchvstání netýkat, když nejsou vyňati z počtu mrtvých. Neboť buďto všichni mrtví nevstanou, takže některé lidské duše zůstanou na věky bez těla, ty totiž, které lidské tělo měly, třebaže jen v mateřském lůně; anebo dostanou svoje vzkříšená těla všechny lidské duše, které je měly, ať je nechaly živé či mrtvé kdekoliv - a potom nemám, proč tvrdit, že některých mrtvých, třebaže i v mateřském lůně, se zmrtvýchvstání netýká. Ale ať se čtenář přikloní ke kterékoli z těchto dvou možností: to, co řekneme o dětech už narozených, bude platit i o těchto, vstanou-li.

14. Zdali nemluvnata vstanou z mrtvých s takovým tělem, jaké měla mít, až by dorostla.

O nemluvnatech nemůžeme tedy říci nic jiného, nežli že nevstanou s tím maličkým tílkem, v jakém zemřeli, nýbrž že oním úžasným a rychlým Božím působením obdrží takové, do jakého měli během času pomalu dorůst. Neboť v onom výroku Páně: „Vlas s hlavy vaší nezahyne“ je sice řečeno, že člověku nebude chybět to, co měl, ale také tu není popřeno, že mu přibude, co neměl. Zemřelému nemluvněti však chyběly dokonalé tělesné rozměry; vždyť dokonalému nemluvněti zajisté chybí dokonalost tělesné výšky - jakmile se mu dostane té, nemůže už jeho postava být větší. Tuto míru dokonalosti mají všichni, s ní jsou zplozeni a s ní se rodí, ale mají ji strůjně,

nikoli hmotně - podobně jako všechny údy skryté bytují už v zárodku, třebaže i rozeňátku některé ještě scházejí, na př. zuby a pod. V tom plánu, jenž je vložen v zárodečnou látku každého jednotlivce, jako by už byla jaksi řečneme osnova toho, co ještě není, či lépe co je skryto, co však během času nastane či spíše se objeví. Tedy ten, kdo má být malý nebo vysoký, je v tomto plánu vysoký či malý už jako nemluvně. Se zřetelem k tomu se při zmrtvýchvstání nemáme co báti tělesných nedostatků.

Ale dejme tomu, že by všichni měli být stejně velcí, takže by všichni dorostli výšky přímo olbřímí, aby ti největší nebyli na své postavě o nic zkráceni - což by mohlo býti v rozporu s Kristovým zaslíbením, že ani vlas s jejich hlavy nezahyne: jak by mohl Stvořitel, který stvořil všechno z ničeho, být v nesnázích o to, odkud má doplnit to, co by ten úžasný umělec uznal za vhodné doplnit?

15. Zdali těla všech mrtvých nabudou při vzkříšení míry těla Páně.

Ale Kristus vstal jistě s tou tělesnou výškou, s jakou zemřel, a nelze říci, že až nastane doba vzkříšení pro všechny, dostane se jeho tělu té výšky, kterou neměl, když se svým učedníkům zjevoval v té postavě, v jaké jim byl znám - jen aby mohl být stejně velký jako dlouháni. Řekneme-li zase, že i všechny vysoké postavy budou zmenšeny na míru těla Páně, mnohým ubude z těla mnoho, ač on slíbil, že ani vlas jim nesejde. Nezbyvá tedy, než aby každý obdržel tu svoji míru, jakou měl buďto v dospělém věku, i když

zemřel jako stařec, nebo jakou měl míti, zemřel-li dříve.

Co se pak týče toho, co řekl apoštol o míře věku plnosti Kristovy (Efes. 4, 13), musíme si to budto vykládat o něčem jiném, t. j. že míra jeho věku se naplní tak, že k němu jakožto hlavě přistoupí v křesťanském lidu dokonalost všech údů; nebo, je-li to řečeno o tělesném vzkříšení, musíme to bráti v tom smyslu, že mrtví nevstanou s tělem ani mladším, ani starším než mužným, nýbrž v tom věku a v té síle, jaké až dospěl na tomto světě Kristus. (I největší světští učenci kladou mužnost asi do třicátého roku; a jakmile prý člověk překročí tuto hranici, chýlí se od toho okamžiku a upadá již ve věk vážnější a stařecký). Proto nebylo řečeno, že máme dospěti míry jeho těla nebo míry jeho postavy, nýbrž „míry věku plnosti Kristovy“.

16. Jak si máme vykládati připodobnění svatých k obrazu Syna Božího.

I ten výrok o předurčených „pro připodobnění k obrazu Syna Božího“ (Řím. 8, 29) lze vykládati jednak o člověku vnitřním - pročez nám říká na jiném místě: „Nepřipodobňujte se tomuto světu, ale přeměňte se obnovou své mysli“ (t. 12, 2); připodobňujeme se tedy Božímu Synu tam, kde se přeměňujeme, abychom se nepřipodobnili tomuto světu; a jednak mu lze rozumět i tak, že zrovna jako on se nám připodobnil smrtelností, tak se máme i my připodobnit jemu nesmrtelností; to se také týká přímo tělesného vzkříšení. Pakli jsou i tato slova připomínkou, v jaké podobě budou těla vzkříšena, potom toto

připodobnění - stejně jako ona míra - se netýče velikosti, nýbrž věku. Vstanou tedy všichni s postavou tak velkou, jakou měli nebo měli mít v mužném věku. Ostatně i kdyby měli zevnějšek dětský nebo stařecký, nevadilo by to, protože v nich nezůstane žádná slabost duševní ani tělesná. Proto i když snad někdo tvrdí, že každý bude vzkříšen v takovém těle, v jakém zemřel, netřeba se s ním vši mocí hádat a přít.

17. Zdali těla žen budou vzkříšena se svým pohlavím a setrvají-li při něm.

Se zřetelem k výroku: „Až bychom se sešli všichni v muže dospělého, v míru věku plnosti Kristovy“ (Ef. 4, 13), jakož i: „Připodobnění obrazu Syna Božího“ (Řím. 8, 29), někteří myslí, že ženy ani nebudou vzkříšeny se ženským pohlavím, ale všechny prý s pohlavím mužským, jelikož Bůh stvořil z hlíny jenom muže, kdežto ženu z muže. Ale po mém soudu mají pravdu ti, kteří nepochybují o vzkříšení obojího pohlaví. Nebude tam totiž chtíče, který je příčinou studu. Neboť dokud nezhrěšili, byli nazí, a nestyděli se, ani muž ani žena. Bude tedy vzkříšené tělo zbaveno svých kazů, ale bude zachována jeho přirozenost. Ženské pohlaví není pak kazem, nýbrž přirozeností, která potom arci bude prosta jak obcování, tak rození; ženské údy nebudou přizpůsobeny bývalému užívání, nýbrž nebývalé kráse, která nebude v pozorovateli budít vilnost - té už nebude - nýbrž chválit moudrost a dobrotu Boha, jenž nejen stvořil, co nebylo, ale také zbavil porušení to, co stvořil.

Jestliže totiž byla na počátku lidstva žena stvo-

řena z žebra, vyňatého z boku spícího muže, měl ten skutek za úkol prorokovat už tehdy Krista a církev. Ten spánek mužův značil totiž smrt Krista, jehož bok, jak pněl mrtev na kříži, byl proboden kopím, takže z něho vytryskla krev a voda; a to, jak víme, jsou tajemství, ze kterých se vzdělává církev. Toho slova užilo totiž i Písmo; tam se nechte „zpodobil“ nebo „stvořil“, nýbrž: „Vzdělal je v ženu“ (Gen. 2, 22); proto i apoštol hovoří o vzdělávání těla Kristova, jímž je církev (Ef. 4, 12). Je tedy žena Božím tvorem zrovna jako muž; ale tím, že byla stvořena z muže, je zdůrazněna jejich jednota; že pak byla stvořena řečeným způsobem, to je předobrazem Krista a církve, jak jsem už řekl. Tedy ten, který stvořil obé pohlaví, také obojí obnoví.

Konečně když se ptali Saduceové, kteří vzkříšení popírali, komu že ze sedmi bratrů bude náležet žena, kterou měli postupně všichni, jelikož každý chtěl zemřelému bratru podle zákona vzbudit potomstvo, Ježíš sám jim odpověděl: „Blouďte, neznajíce ani Písem ani moci Boží“; a místo aby řekl: „Ta, na kterou se ptáte, bude také mužem, nikoli ženou“, řekl něco jiného: „Neboť při vzkříšení se nebudou vdávat ani ženit, nýbrž budou jako andělé Boží v nebi“ (Mat. 22, 29 n). Andělům budou arci rovni svou nesmrtelností a blažeností, nikoli svým tělem, jakož ani vzkříšením, jehož andělé nepotřebovali, ježto ani zemřít nemohli. Řekl tedy Pán, že po vzkříšení nebude sňatků, ne že nebude žen, a řekl to tehdy, kdy šlo o takovou věc, že ji bylo možno rozuzlit snáze a rychleji, kdyby byl ženské pohlaví popřel - arci kdyby ve svém předzvědění znal,

že nebude; a on naopak potvrdil, že bude, řka: „Nebudou se vdávat“, což se týče žen, „ani ženit“, což se týče mužů. Budou tedy i ty, které se tady obyčejně vdávají, i ti, kteří se tady ženívají; ale tam to dělat nebudou.

18. O dokonalém muži, t. j. Kristu, a o jeho těle, t. j. církvi, která jest jeho plností.

Tedy při výroku apoštolově, že se všichni sejdeme v muže dokonalého, musíme hledět k souvislosti celého místa, které zní takto: „Ten, který sestoupil, je právě ten, který také vystoupil nade všecka nebesa, aby naplnil všecko. On také dal jedny za apoštoly, druhé za proroky, jiné za evangelisty, jiné pak za pastýře a učitele, a to k dílu služby pro zdokonalení svatých, ke vzdělání těla Kristova, až bychom se sešli všichni v jednotu víry a v poznání Syna Božího, v muže dokonalého, v míru věku plnosti Kristovy; abychom nebyli více dětmi, kterými zmítá a točí každá nauka jako vítr skrze lidskou lstivost a prohnanost, strojíc blud, nýbrž abychom vyznávali pravdu, rostli v lásce ve všem v tom, jenž jest hlavou, v Kristu. Z něho bere celé tělo, spjaté a skloubené všemi pomocnými spoji podle působnosti v míře každé své jednotlivé složky, svůj vzrůst ke svému vzdělání v lásce“ (Ef. 4, 10 nn).

Hle, co to je ten dokonalý muž: hlava a tělo, které sestává ze všech údů, jež budou svým časem dovršeny, ale denně k těmž přistupují, dokud je vzdělávána církev, které se praví: „Vy však jste Kristovo tělo a údy“ (1 Kor. 12, 27), nebo: „Pro jeho tělo, jímž jest církev“ (Kol. 1,

24), a jinde: „Jedním chlebem, jedním tělem jsme mnozí“ (1 Kor. 10, 17). O vzdělání toho těla je promluveno i tady: „Po zdokonalení svatých, k dílu služby, ke vzdělání těla Kristova“, načež se dodává to, o čem hovoříme nyní: „Až bychom se sešli všichni v jednotu víry a v poznání Syna Božího, v muže dokonalého, v míru věku plnosti Kristovy“ atd., až se ukazuje, o kterém těle se ta míra vyrozumívá: „Abychom rostli ve všem v něm, jenž jest naší hlavou, v Kristu: z něho bere celé tělo, spjaté a skloubené všemi pomocnými spoji podle působnosti v míře každé své jednotlivé složky.“ Jako tedy existuje míra každé jednotlivé složky, tak existuje jistě i pro celé tělo, které sestává ze všech svých složek, míra plnosti, o níž je řečeno: „V míru věku plnosti Kristovy.“ Tu plnost připomněl i na tom místě, kde praví o Kristu: „A jeho dal za nejvyšší hlavu církvi, která jest jeho tělem, plností toho, jenž všecko ve všem naplňuje“ (Ef. 1, 22 n).

Kdyby však běželo i tady o podobu, jakou kdo bude míti při vzkříšení, co nám brání rozumět pod jménem „muž“ i ženu a bráti slovo „muž“ ve významu „člověk“? Asi jako to je ve větě: „Blažený muž, který se bojí Pána“ (Žalm 111, 1), v níž jsou jistě zahrnuty i ženy, které se Pána bojí.

19. Že všechny tělesné vady, které jsou v tomto životě protivné lidské kráse, o vzkříšení nebudou: tam přirozená podstata zůstane a jakost i velikost se sejdou v jedinou krásu.

Proč bych ještě vykládal o vlasech a nehtech? Pochopíme-li totiž jednou, že z těla nic nezahyne v tom smyslu, že na těle nebude nic ohyzd-

ného: pochopíme zároveň, že to, co působilo ošklivou úchylku, přidá se jenom ke hmotě, nikoli na ta místa, na kterých by tím půvab údů utrpěl. Asi jako kdybychom vyráběli z hlíny nádobu, kterou bychom znovu obrátili v hlínu a z celé té hlíny hnětli celou nádobu: tu by nebylo nutno, aby ta část hlíny, která dříve byla uchem, byla uchem znovu, nebo aby právě to, co bylo dnem, zase tvořilo dno; jen když se celá hmota zase obrátí v celek, t. j. když všecka ta hlína zase přejde v celou nádobu, neztratí ani nejmenší svou částku. Jestliže tedy vrácení vlasů i nehtů, tolikrát ostříhaných, na svoje místo znamená zohyždění, nevrátí se tam; přesto se při vzkříšení nikomu neztratí, protože přejdou do téhož těla, aby v něm zaujaly některé místo, zachovajíce úměrnost údů a změníce svou hmotu. Ostatně slova Páně: „Vlas s vaší hlavy nezahyne“ (Luk. 21,18) je mnohem lépe vztahovat na počet vlasů než na jejich délku; proto dí i na jiném místě: „Vlasy na vaší hlavě jsou spočítány“ (Luk. 12,7). To však nemyslím tak, jako by některé tělo mělo přijít o něco, co mělo od přírody; jenom to, co vzniklo úchylně (a jistě jen proto, aby se i tady ukázalo, jak je nynější stav lidstva trestem), mu bude vráceno takovým způsobem, že vada zajde, aniž látky ubude. Vždyť i lidský umělec dovede sochu, kterou z nějakého důvodu vytvořil ošklivě, slíti a přetvořit ji v sochu krásnou, aniž se z ní ztratí něco hmoty - ztratí se jen ta šerednost; a jestliže na té dřívější postavě něco neladně vyčnívalo nebo z úměrnosti údů vybočovalo, nemusí to od celé hmoty, z níž tvořil, usekat a oddělit, nýbrž může to tak smísiti

a sloučiti se vším, že se tomu kazu vyhne a přece rozměrů neumenší. A všemohoucímu umělci bychom tu dovednost upírali? Ten že by nedovedl kterékoli tělesné vady - nejen ty běžné, ale i vzácné a zřůdné, které jsou přiměřené tomuto bídnému životu, ale s onou budoucí blažeností svatých neslučitelné - odstranit a vyhladit tak, že zmizí bez umenšení tělesné hmoty, i když jsou důsledkem jejího přibývání - sice přirozeného, ale nepěkného?

Proto se ani tlustí nebo hubení nemusí obávat, že i tam budou vypadat tak, jak by nechtěli vyhlížet ani tady, kdyby mohli. Neboť celá tělesná krása spočívá v úměrnosti údů a jakési lahodě barev. Kde však této úměrnosti údů není, tam něco vadí buďto proto, že je to špatné, nebo že je toho málo nebo že je toho příliš mnoho. Tudíž tam, kde bude opraveno, co je špatné, a kde to, čeho je méně, než je záhodno, bude doplněno - odkud, to je věcí Tvůrcovou - a to, čeho je více, než se sluší, bude bez úbytku hmoty odňato: tam nebude žádné ošklivosti, která spočívá v neúměrnosti údů.

Lahoda pak barev - jak veliká bude tam, kde „spravedliví se budou skvíti jako slunce v království Otce svého“ (Mat. 13,43)! Musíme si představovat, že když Kristus vstal z mrtvých, byl ten jas jeho těla očím jeho učedníků spíše skryt, ne že ho neměl. Neboť slabý lidský zrak by ho nesnesl a jeho žáci musili přece svého Mistra vnímati tak, aby ho mohli poznat. Proto jim také ukázal jizvy po svých ranách, aby si na ně sáhli, proto také požil pokrmu a nápoje, ne že potřeboval potraviny, ale že měl i takovou moc.

Když lidé, kteří vidí věci, jež mají před očima, některou nevidí, ač ji mají před sebou zrovna tak - jako když říkáme, že ten jas tu byl, ale neviděli ho ti, kteří všechno ostatní viděli - říká se tomu řecky „aorásia“; to nedovedli naši překladatelé po latinsky vyjádřit a užili za to v knize Genese slova „slepota“ (19,11). Tou byli totiž ranění Sodomští, když hledali dveře spravedlivého muže a nemohli je najít. Kdyby to byla taková slepota, že by nemohli vidět vůbec nic, nehledali by dveře, jimiž by vešli, nýbrž průvodce, kteří by je odtud odvedli.

Nevím, jak to přijde, ale k blahoslaveným mučedníkům lneme láskou takovou, že chceme v onom království vidět na jejich těle jizvy po ranách, které vytrpěli pro jméno Kristovo, a snad je uvidíme. Nebudou totiž ošklivé, nýbrž vznesené, a bude z nich vyzařovat jakási krása - sice na těle, ale ne tělesná: krása ctnosti. Nicméně jestliže byly mučedníkům některé údy utaty a odňaty, nebudou při svém zmrtvýchvstání bez nich, neboť jim bylo řečeno: „Ani vlas s vaší hlavy nezažhyne“ (Luk. 21,18). Ale bude-li v onom novém věku vhodné, aby na jejich nesmrtelném těle bylo znát stopy po slavných ranách, budou znatelné jizvy tam, kde jejich údy byly odříznuty či odřaty; ovšem ty údy nezažhynou a budou jim vráceny. A tak tam sice nebude žádná úhona, kterou tělo utrpělo; ale známky ctnosti nelze pokládat ani jmenovat úhonami.

20. Že při zmrtvýchvstání bude podstata těla, ať byla jakkoliv rozmetána, odkudkoliv obnovena ve své celistvosti.

Je však vyloučeno, že by všemocný Stvořitel, až

bude těla křísit a vracet životu, nemohl shledati všechno, co pohltily šelmy nebo oheň, co se rozpadlo v prach a popel, co se rozplynulo v tekutinu či co vyprchalo do vzduchu. Je vyloučeno, že by některý kout či ústraní světa, ukryjíc něco našim smyslům, utajilo to tak, že by to uniklo poznání všemohoucího Tvůrce nebo bylo mimo dosah jeho moci. Cicero, veliký pohanský spisovatel, chtěje určití pojem Boha, seč byl, napsal: „Je to jakási mysl, volná a svobodná, prostá veškeré lidské srostitosti, vnímající všechno, pohybující vším a sama nadaná věčným pohybem“ (Tusc. 1,27). To pak našel v systémech velikých filosofů. Abych se tedy vyjádřil jejich slovy: jak může něco zůstat tajno tomu, jenž všechno vnímá, nebo neodvolatelně uniknouti tomu, který vším pohybuje?

Tady už musíme luštit otázku, která se zdá obtížnější než ostatní, totiž: stane-li se maso mrtvého člověka také masem druhého, živého, který z nich je při vzkříšení spíše dostane? Jestliže se totiž někdo, vyčerpán a donucen hladem, živí lidskými mrtvolami (takové neštěstí se několikrát stalo, jak dosvědčují staré dějiny a jak ukázaly neblahé zkušenosti v naší době): bude snad někdo moci důvodně tvrdit, že to všechno z konečníku vyšlo a že se z toho nic nepřeměnilo a neobrátilo v tkáň? Vždyť i ta předešlá hubenost, která pominula, ukazuje dost jasně, jaký nedostatek byl takovým pokrmem nahrazen. Zmínil jsem se už o kousek výše o některých okolnostech, které budou nápomocné k rozuzlení této spletité věci. Všechno totiž, co z těla vyčerpá hlad, vyprchalo jistě do vzduchu, odkud vše-

mohoucí Bůh, jak řečeno, může vyvanuté částky shledat. Bude tedy to maso navraceno tomu člověku, ve kterém bylo lidským tělem původně. Musíme na to totiž pohlížet tak, že ten druhý si je jaksi vypůjčil; musí je tedy jako dlužnou částku vrátit tam, odkud ji vzal. Ten pak, koho vysušil hlad, obdrží svoje maso od toho, kdo dovede i vyprchalé navrátit. Ostatně i kdyby zašlo úplně a kdyby po něm nezbylo v žádné škvíře světa ani prášku, obnovil by je Všemohoucí, odkud by chtěl. Ale povážíme-li, že Pravda řekla: „Vlas s vaší hlavy nezahyne,“ nedá se myslet, že by mohlo tolik snědeného a stráveného masa vzít za své, když ani lidský vlas nemůže zajít.

Když jsme to všechno podle svých skrovných sil uvážili a rozebrali, můžeme to shrnouti takto: při tělesném vzkříšení bude mít lidská postava na věky ty rozměry, jakými bylo každé tělo strůjně nadáno pro dobu dospělosti, ať už se jí dožilo nebo jen dožít mohlo; i všem údům bude zachována v jejich rozměrech přiměřená krása. Aby ta krása byla zachována, bude z každého nehezkého výrůstku na kterémkoli údu ubrána hmota, která bude rozptýlena do celého těla, takže ona nevezme za své a úměrnost údů se přesto všady uchová. Když tedy to, co svým zbytněním na jednom údu hyzdí, bude rozděleno v zájmu krásy na všechny údy: není nemyslitelné, že z té hmoty bude něco snad přidáno i tělesné výšce.

Tvrdí-li však kdo, že každý vstane s tou tělesnou výškou, s jakou zemřel, není třeba se hádat a přít; vylučujeme pouze každou nemoc, kaž-

dou neohrabanost, každé porušení a vůbec všechno, co se nehodí do toho království, ve kterém budou synové vzkříšení a zaslíbení rovni andělům Božím - ne sice tělem ani věkem, ale jistě blažeností.

21. O novém duchovním těle, ve které se změní tělo svatých.

Tedy všechno, co se z lidského těla nebo po smrti z mrtvolky ztratilo, bude obnoveno a zároveň s tím, co zůstalo v hrobě, vzkříšeno, proměněno z bývalého těla živočišného v nové tělo duchovní a oděno neporušeností a nesmrtelností. Ale i kdyby nějaká zlá náhoda nebo zloba nepřátel rozdrtila na prach celičké tělo a kdyby je rozptýlila do vzduchu či do vody tak, aby nebylo už vůbec nikde, pokud je to možno: ono nebude moci na žádný způsob být vyňato z moci Tvůrce, ba nezahyne ani vlas na jeho hlavě. Bude tedy duchu poddáno tělo duchovní, ale přece tělo, nikoli duch - zrovna jako byl tělu poddán i tělesný duch, ale přece duch, nikoli tělo. Doklad toho máme v převrácenosti, jíž jsme trestáni. Neboť ti, kterým apoštol říká: „Nemohl jsem k vám hovořit jako k duchovním, ale jako k tělesným“ (1 Kor. 3,1), nebyli tělesní tělem, nýbrž duchem; a člověkem duchovním nazýváme v tomto životě toho, kdo je nicméně tělem dosud tělesný a pozoruje ve svých údech jiný zákon, odporující zákonu jeho mysli (Řím. 7,23); bude však duchovní i tělem, jakmile to tělo bude vzkříšeno podle slov bible: „Rozsévá se tělo živočišné, vstane tělo duchovní“ (1 Kor. 15,44). Jaká však a jak veliká je milost duchovního

těla. o tom ještě nemáme zkušenosti a obávám se, aby kterýkoli výrok o ní nebyl troufalostí. Avšak o naší radostné naději nesmíme pro Boží chválu mlčet. a bylo řečeno z nejhlubšího srdce hořícího svatou láskou: „Pane, zamiloval jsem si krásu tvého domu“ (Žalm 25,8); proto můžeme podle jeho darů, jimiž poděluje v tomto strastiplném životě dobré i zlé, s jeho pomocí odhadnouti, seč jsme, jak veliká je ta věc, kterou jistě ještě neumíme pro nedostatek zkušenosti vhodně vystihnouti. Nezmiňuji se totiž o tom, že stvořil člověka spravedlivým: nezmiňuji se o onom šťastném životě dvou prvních manželů v úrodném ráji, protože byl tak krátký, že se ani nedotkl smyslů narozených: v tomto životě, se kterým jsme obeznámeni, ve kterém dosud meškáme, jehož pokušení - či spíše jež jako pokušení nepřestáváme pocítovat, dokud v něm dlíme, i když děláme sebe větší pokroky - tedy v tomto životě je tolik projevů dobroty Boží vůči lidstvu, že je nikdo nebude umět vyliciti.

22. O bédách a útrapách, kterým je lidstvo za první přestupek vystaveno a od nichž nikoho neosvobodí nic jiného než Kristova milost.

Pokud totiž běží o prvotní původ, bylo odsouzeno celé lidské pokolení, jak dosvědčuje tolik velikých strastí tohoto života, ačli může slouti životem. K čemu jinému ukazuje totiž ta strašlivá propast nevědomosti, ze které vystupuje každý blud, svírající ve své temné objetí všechny Adamovy syny, takže se ho člověk může zprostit jen za cenu úsilí, bolesti a strachu? Co

jiného by znamenala už sama láska k tolika marným i škodlivým věcem a z ní pramenící hlodavé starosti, zmatky a zármutky, hrůzy i ztřeštěné radovánky, roztržky, různice a války, úklady, hněvy a nepřátelství, úskoky i lichoce- ní, podvody, krádeže i loupeže, zrada i pýcha, ctižádost i závist, vraždy i otcovraždy, ukruten- ství a surovosti, darebáctví i rozkošnictví, dr- zost, nestydatost a nestoudnost, smilstva, cizo- ložstva, krvesmilství a spousta protipřirozených a nečistých styků u obojího pohlaví, které je hanba i jmenovati; svatokrádeže a kacírstva, rouhání i křivopřísežnictví, útisk nevinných, ob- cházení a přestupování zákona, falešná svědec- tví, nespravedlivé rozsudky, násilnosti, případy a všechna podobná zla, která mi zrovna nena- padají a v tomto lidském životě se přece ne- trhnou? Jsou to arci skutky lidí zlých; nicméně však mají své kořeny v bludu a v převrácené lásce, se kterou se každý Adamův syn rodí. Kaž- dý přece ví, s jakou neznalostí pravdy, zřejmou už na nemluvňatech, a s jakou spoustou liché žádostivosti, propukající už u dětí, přichází člo- věk na tento svět; ba kdybychom ho nechali žít, jak chce, a jednat, jak si zamane, propadl by těm zločinům a neřestem, které jsem uvedl i kte- ré jsem už nestačil vyjmenovat, ne-li všem, te- dy mnoha z nich.

Ale protože Boží prozřetelnost neopouští odsou- zených úplně a protože Bůh nezadržuje ve hně- vu svoje slitování (Žalm 76,10), je u lidských smyslů proti tomu vrozenému temnu na strážní záповěd a výchova, jež se těm pudům opírají, ač i ony jsou spojeny se samým trudem a bo-

lestí. Jaký jiný význam by mělo všemožné za- strašování, které má brzdit nesprávné dětské sklony? Proč jsou tu vychovatelé a učitelé, proč hole, řemeny a metly, jaký cíl má ta kázeň, ve které podle Písma svatého má být milovaný syn bit (Sirach. 30,12), aby nerostl jako dříví v lese a aby nebyl ohýbán jen stěží, až ztverdne, či aby pak už vůbec nebylo pozdě? Jaký smysl mají všechny tyto tresty, ne-li ten, aby zdolaly nevě- domost a spoutaly špatnou žádostivost, zla to, s kterými přicházíme na tento svět? Jak to přijde, že s námahou si něco vštěpujeme v paměť, ale zapomínáme to bez námahy? že se učíme s ná- mahou, ale jsme nevědomí bez práce? že čin sto- jí námahu, kdežto k lenosti netřeba úsilí? Není z toho zřejmo, kam se zkažená přirozenost klo- ní a jakoby svou tíhou tíhne a jak vydatné po- sily má zapotřebí, aby se z toho osvobodila? Le- nost, netečnost, zahálčivost a nedbalost, jsou ji- stě nectnosti, které odvádějí od námahy; a při- tom sama námaha je trestem, i ta, která je uži- tečná.

Ale nechme už dětské tresty, bez nichž se nelze naučiti tomu, co chtějí starší, kteří stěží chtějí něco užitečného. Kdo by dovedl nějak vypově- dět, kolika a jak velikými tresty je trýzněno lidstvo - tresty, které nemají co dělat se zlobou a ničemností těch nespravedlivých, ale které patří ke společnému strastnému údělu! Jaký strach působí, jaké neštěstí přináší osiřelost a ovdovění, pokuty a odsouzení, lidské úskoky a lži, falešná podezření, všechny násilné skutky a zločiny druhých! Vždyť od nich často člověku hrozí i oloupení a zajetí, zatčení i žalář, vyhnan-

ství i mučení, uřezání údů i vyloupání očí, násilnění pro ukojení násilníkovy chůtice a mnoho jiných strašlivých věcí.

A což ty nesčíslné nehody, které ohrožují tělo zvenčí: vedra a mrazy, bouře, průtrže mračen a povodně, hromy, blesky a kroupy, zemětřesení i rozstoupení půdy, pohřbení pod troskami, všechny ty jedovaté šťávy, prameny, plyny i zvířata, pokousání od šelem, ne-li smrtelné, tedy alespoň bolestné, vzteklina, kterou můžeme dostat od vzteklého psa - vždyť i zvíře ochočené a svému pánu oddané se někdy stane větším a děsnějším postrachem nežli lvi a draci, a napadne-li náhodou člověka, nakazí ho takovou vzteklinou, že se ho rodiče, manželka i děti bojí hůře než kteréhokoli zvířete! Jaké útrapy snášejí cestující na lodi! Jaké trampoty sužují poutníky na souši! Kde je chodec, který by nebyl všude vystaven nečekaným nehodám? Jeden člověk se vracel zdravýma nohama z náměstí domů, upadl, zlomil si nohu a na tu ránu zemřel. Kdo sedí, zdá se bezpečný jako nikdo. Kněz He-li spadl se sedadla, na němž seděl, a skončil.

Zemědělci, ba všichni lidé dobře vědí, kolik pohrom a jakých ohrožuje s nebe i země i od žravých živočichů zemské plodiny. Přesto bývají klidni, jakmile obilí konečně sklídí a uloží. Ale stalo se - a dobře ten případ znám - že náhle rozvodněná řeka strhla a odnesla ze sýpky znamenitou obilní sklizeň; jen lidé se zachránili. A proti mnohotvárným útokům démonů nemůže na svou nevinnost spoléhat nikdo. Aby se na ni nespoléhal nikdo, sužují oni někdy i pokřtěné dítky, nad něž jistě není nevinnějšího tvora,

takže na nich se z Božího dopuštění ukazuje nejzřetelněji, jak politováníhodná je bída tohoto života a jak žádoucí je blaho života druhého.

Co se pak týče vlastního těla, podléhá ono tolika zlým nemocem, že ani v lékařské knihy nejsou pojaty všechny; a při většině z nich, ne-li při všech, je i samo ošetřování a léčení mučením, takže lidé bývají z jednoho trestu vyrváni trestem druhým. A nepřinutilo snad nesnesitelné vedro žíznicí k tomu, že pili i lidskou moč, třeba také svou? Nepřinutil hlad nikoho k tomu, že sáhl po lidském mase a pojídal nejen mrtvolky, které našel, ale i ty, které za tím účelem sám zabil? A nebyli to jen lidé cizí: v neuvěřitelné surovosti, ke které vedl zuřivý hlad, jedly i matky vlastní děti.

A konečně spánek, kterému říkáme klid ve vlastním smyslu: kdo vylíčí slovy, jak je často zneklidňován snovými představami a jak velikým děsem, třeba bezpředmětným, trápí ubohou duší i cit? vždyť předměty toho děsu jsou podávány a jaksi vyjádřeny tak, že je nedovedeme rozoznat od skutečných. Takovými neskutečnými preludy jsou lidé sužováni ještě trapněji i v bdění při některých nemocech a otravách. Ostatně zlovolní démoni někdy takto šálí ve své různotvárné a vynalézavé úskočnosti i lidi zdravé, takže i když je nemohou tímto způsobem dostat na svou stranu, zahrávají si alespoň s jejich smysly, dychtíce jim jakýmkoli způsobem navodit nepravdu.

Z tohoto života, tak bídného a skoro pekelného, kyne osvobození jedině skrze milost Spasitele Krista, Boha a Pána našeho (to je totiž význam

jména Ježíš, které se překládá „Spasitel“), hlavně aby nás po tomto životě nepojal horší a věčný - ne život, nýbrž zánik. Vyskytují se sice i v tomto životě díky svátostem a svatým případy uzdravení a jsou mocnou útěchou; ale ani ta dobrodiní se žadatelům neudělují vždycky, protože by se pak lidé obraceli k náboženství proto, ač je mají vyhledávat především pro jiný život, ve kterém nebude vůbec žádného zla - a k tomu dopomáhá všem lepším v těchto útrapách milost, aby je snášeli s tím větší statečností, čím větší mají víru.

K tomu jest podle tvrzení světských učenců nápomocna i filosofie, kterou bozi vpravdě obdarili jen něco málo jednotlivců, jak píše Cicero (Fin. V. 21); také prý se od nich lidem nedostalo ani dostat nemohlo většího daru. Tak dalece jsou i naši odpůrci nuceni, jsou-li v držení filosofie ne ledajaké, ale té pravé, uznávati božskou milost! Dále: bylo-li to jen několik jednotlivců, kterým byla z boží milosti dána proti útrapám tohoto života jako jediná pomůcka pravá filosofie, jeví se i tady dosti jasně, že lidstvo bylo odsouzeno pykati z trestu strasti. Jako však není žádný božský dar větší než tento - jak oni doznávají - tak je dlužno věřit i tomu, že ho neuděluje žádný jiný bůh než ten, nad něhož není ani podle mnohobožců boha většího.

23. O těch útrapách, které vedle strastí, společných dobrým i zlým, jsou spojeny výhradně s úsilím spravedlivých.

Leč vedle těchto životních útrap, které jsou společné dobrým i zlým, mají spravedliví ještě jakési trudy vlastní, jelikož bojují proti nečnos-

tem a jsou při tom zápasu v ustavičném pokušení a nebezpečství. Nepřestává totiž tělo žádati proti duchu a duch proti tělu (Gal. 5,17) - jednou úporněji, jednou mírněji - takže nemůžeme dělat, co chceme, totiž veškerou špatnou žádostivost vykořenit, nýbrž si ji pouze, seč jsme s Boží pomocí, podrobujeme tím, že s ní nesouhlasíme, stojíce bez ustání na stráži, aby nás neošálil klam podobný pravdě, aby nás nezavedla prohnaná řeč, aby nás nepokrylo temno nějakého bludu, abychom dobré nepokládali za zlé nebo zlé za dobré, aby nás neodvrátil strach od plnění povinnosti, aby nás žádost nestrhla k nedovolenému, aby slunce nad naším hněvem nezapadlo, aby nás nepřátelství nesvedlo k odplácení zlého zlým, aby nás nezeslabil nedůstojný nebo nemírný zármutek, abychom pro nevděk neochabli v prokazování dobrodiní, aby naše dobré svědomí nezemdlelo pomluvami, abychom nepozorovaně neupadli v opovážlivé podezřívání bližního, aby nespravedlivé podezření druhého nás nezlomilo, aby v našem smrtelném těle nekraloval hřích, hově jeho tužbám, abychom svých údů nepropůjčovali za nástroj hříchu (Řím. 6, 12n), aby zrak nehořel žádostivostí, aby nás nepřemohla pomstychtivost, aby náš zrak ani naše představy neprodlévaly při hříšné podívané, abychom se zalíbením nenaslouchali špatným nebo neslušným řečem, aby se nestalo, co se nesmí, i když se to líbí, abychom v tomto boji, plném námah a nebezpečství, neočekávali vítězství od svých vlastních sil ani nepřičítali hotové už triumfy svým silám vlastním, nýbrž milosti toho, o kterém dí apoštol:

„Ale díky Bohu, který nám dává vítězství skrze Pána našeho Ježíše Krista“ (1 Kor. 15.57), a jin-
de říká: „V tom všem vítězíme úplně skrze toho,
jenž si nás zamiloval“ (Řím. 8.37).

Ale i když zápasíme s neřestmi s bojovností se-
be hrdinštější nebo i když neřesti zdoláme a po-
drobíme, vezme, že dokud dlíme v tomto těle,
máme pořád Bohu proč říkati: „Odpust nám na-
še viny.“ Zato v onom království, kde budeme
s nesmrtelným tělem na věky, budeme prosti
všech zápasů i hříchů; leč těch by nikdy a ni-
kde nebylo, kdyby naše přirozenost byla zůsta-
la tak spravedlivou, jak byla stvořena. Tedy i
toto naše bojování, ve kterém se trmácíme a z
něhož se toužíme vysvobodit konečnou výhrou,
patří ke strastem tohoto života, o němž svědčí
tolik nesmírných útrap, že je prokletý.

24. Jakými dobry zahrnul Stvořitel i tento život, stižený kletbou.

Tato bída lidstva je sice chválou spravedlivosti
trestající ruky; ale teď už si všimněme, jakými
a jak četnými dobry zahrnula právě ji tatáž
dobrotivá ruka, řídící všechno tvorstvo. Předně
si všimněme toho požehnání, které pronesl před
hříchem, řka: „Rostte a množte se a naplňte ze-
mi“ (Gen. 1. 28)! Neodvolal je ani po hřích a
plodnost jednou darovanou ponechal i pokolení
odsouzenému; tu divuplnou sílu semen, či spíše
tu sílu ještě divuplnější, která semena tvoří,
vstípenou a jaksi vetkanou v lidské tělo, tu ne-
dovedl vyhladit kaz hřích, jenž nám přinesl i
nutnost smrti; naopak v tomto řekněme proudu
či toku lidstva probíhá obojí zároveň: zlo, které

se vleče od praotce, i dobro, které dostáváme od
Tvůrce. V prvotním hřích je dvojí zlo, hřích
a trest: v prvotním dobru je zase dvojí dobro,
plodnost a ztvárnění plodu.

Ale hledíme-li k našemu nynějšímu záměru, pro-
mluvili jsme o obojím zlu už dosti, i o tom pr-
vém, které vzešlo z naší odbojnosti, t. j. o hří-
chu, i o tom druhém, které plyne z Boží spra-
vedlnosti, t. j. o trestu. Nyní jsem si předsevzal
pojedenat o Božích darech, které uštědřil a stále
ještě uštědřuje naší přirozenosti, i když je po-
kažená a odsouzená. Neodňal jí totiž svým od-
sudkem všechno, co jí dal, sice by vůbec přestala
býti; také ji nevytloučil ze své moci, ani když ji
za trest uvrhl v područí ďáblovu, ježto ani ďáb-
la z oblasti svého panství nevyňal; vždyť jestli-
že trvá v bytí i přirozenost ďáblovu, je to půso-
bením toho, který vrchovatě jest a dává bytí
všemu, co nějakým způsobem jest.

Řekli jsme tedy, že je dvojí dobro, které prýští
z jeho dobroty jako z nějakého zdroje v naši
přirozenost, byť i pokaženou hříchem a odsou-
zenou k trestu: předně plodnost, kterou nám da-
roval s požehnáním mezi prvními pracemi ve
světě, od nichž sedmého dne odpočinul, a pak
ztvárnění, uskutečňující se jeho dílem, jímž pů-
sobí ještě nyní (Jan 5. 17). Kdyby totiž věcem
odňal svoji působivou moc, nemohly by se ani
vyvíjet ani vytvářet svými pravidelnými pohy-
by čas ani vůbec nějak zůstat při tom, že jsou
stvořeny.

Stvořil tedy Bůh člověka tak, že ho obdařil ji-
stou plodivou silou, aby jí plodil další lidi, sdíle-
je jim zároveň i samu schopnost - nikoli nut-

nost - plodit; ale komu chtěl, tomu ji Bůh odňal a ten byl neplodný; nicméně lidstvu ji neodňal, když ji jednou daroval těm dvěma prvním manželům s požehnáním obecným. Tato plodnost tedy hříchem za své nevzala; přesto ani ona není taková, jaká by byla, nebýt hříchu. Neboť od té doby, co člověk, postavený v důstojenství, padl a připodobnil se zvíři (Žalm 48, 13), plodí podobně jako ona; ale přesto v něm nevyhasla jakási jiskřička rozumu, se kterým byl stvořen k Božímu obrazu.

Leč kdyby k této plodnosti nepřistoupilo Boží ztvárnění, nedospěla by ani ona k podobě a rozměrům svého druhu. Kdyby totiž lidé neobcovali a Bůh přece chtěl svět naplnit lidmi: mohl by všecky stvořit zrovna tak, jako stvořil jednoho, bez spojení muže a ženy; naopak ti, kteří obcují, nemohou býti ploditeli bez jeho tvůrčí pomoci. Tedy zrovna jako se vyjadřuje apoštol o duchovní výchově, jíž je člověk veden ke zbožnosti a spravedlnosti: „Není ničím ani ten, kdo sází, ani ten, kdo zalévá, nýbrž ten, kdo dává vzrůst, Bůh“ (1 Kor. 3, 7), tak lze říci i tady: „Není ničím ten, kdo obcuje, ani ten, kdo zasévá, ale ten, kdo dává tvar, Bůh; není ničím ani matka, která plod nosí a rozence kojí, nýbrž Bůh, který dává vzrůst.“

Neboť jestliže semena rozvinou svoje články a vyvinou se z jakýchsi skrytých a neviditelných obalů v tyto ladné útvary, které vidíme, je to zásluhou jeho působnosti, jíž působí ještě nyní; je to on, který přirozenost netělesnou i tělesnou, onu nadřizenou, tuto podřizenou, divuplně spojuje a sjednocuje v živočicha. Ta jeho působ-

nost se netýká jenom člověka, jenž je živočichem rozumným a proto vyšším a vzácnějším než všecko pozemské živočišstvo; ona je stejně veliká a úžasná i u té nejnepatrnější mušky, a kdo se nad ní zamyslí, ustrne a velebí Tvůrce.

A tak je to on sám, který lidské duši daroval mysl. U nemluvněte sice rozum a vtip ještě jaksi dřímá, jako by ho nebylo, ale probouzí se a rozvíjí v tom věku, kdy je schopno poznávání i učení a kdy je s to vnímat pravdu a milovat dobro; tu je způsobilé ssáti moudrost a nabýti ctností, totiž rozumnosti, statečnosti, uměřenosti a spravedlivosti, s jejichž pomocí by zápasilo s omyly i ostatními vrozenými vadami, až by je přemohlo výhradnou touhou po onom nejvyšším a neproměnném dobru.

A i když tak člověk nejedná, je už sama schopnost k takovým hodnotám, vštípená Bohem v rozumnou přirozenost, tak ohromným dobrem a tak úžasným dílem Tvůrcovým, že si to nikdo neumí přiměřeně představit ani vyjádřit. Neboť nemluvě ani o umění dobře žítí a o umění dojítí věčné blaženosti, jež slují ctnostmi a jež se udílejí synům zaslíbení a království jenom z Boží milosti v Kristu: kolik a jakých umění lidský důmysl vynalezl i vypěstil pro užitek i požitek! Vždyť i v těch věcech, po kterých člověk touží zbytečně, ba ke své škodě a záhubě, projevuje se znamenitá vloha jeho mysli i rozumu, takže i ony dosvědčují, jaké veliké dobro tkví v jeho přirozenosti, když dovedl takové věci vynalézti či se jim naučit a vycvičit se v nich.

Jaké úžasné a podivuhodné obleky a stavby vytvořila lidská píle! Jak daleko dospěla v země-

dělství a v plavbě! Co všechno si člověk vymyslíl i uskutečnil ve výrobě nádob i rozmanitých soch a obrazů! Co dokázal nastrojít i předvést v divadle, co divů pro diváky, k nevíře posluchačství! Na co na všechno přišel, aby mohl zabíjet a krotit nerozumná zvířata! Ba i proti lidem vynášel jedy, zbraně i stroje nejrozmanitějšího druhu, a co léků a pomůcek si opatřil na ochranu či obnovu tělesného zdraví! Co cukrovinek a pochutin si vyrobil pro rozkoš mlsného jazyka! A chceme-li vyjádřiti svoje myšlenky a získati pro ně druhého, je nám k službám spousta nejrozumnějších znaků, mezi nimiž jsou na prvním místě slova a písmo. Pro potěšení ducha máme ozdobné řeči a nepřeberné množství rozličných básní; našemu sluchu lahodí řada hudebních nástrojů a písňových melodií. Bystře jsme si osvojili vědu o rozměrech i číslech, o pohybech i zákonech nebeských těles; a jak obsáhlým poznáním o světských věcech jsme si naplnili hlavu, kdo by to uměl vyjmenovat? zvláště kdybychom to nepodávali v souhrnu, ale chtěli uvádět každou jednotlivost. A kdo by konečně stačil odhadnouti, jak pronikavě se zaskvěl duch filosofů i bludařů, když hájili svoje bludy a nepravdy? Hovoříme nyní totiž o přirozené vloze lidské mysli, kterou se zdobí tento smrtelný život, ne o víře a o cestě pravdy, kterou docházíme nadzemské nesmrtelnosti.

Když je tedy strůjcem této znamenité přirozenosti nejvyšší a pravý Bůh, jenž všechno svoje tvorstvo spravuje, má nejvyšší moc a je nanejvýše spravedlivý: jistě by nikdy neupadla do těchto běd a jistě by z nich nemusela přejíti -

mimo ty, kteří budou osvobozeni - do útrap věčných, kdyby nebylo přespříliš velikého hříchu prvního člověka, praotce všech ostatních.

Už samo tělo: je nám sice ve své smrtelnosti společné se zvířaty a je slabší než mnohé z nich - ale jak veliká Boží dobrotivost, jak veliká prozřetelnost toho velikého Tvůrce se na něm jeví! Sídla smyslů i ostatní údy jsou v něm rozmístěny tak a sám zevnějšek, tvar i postava těla jsou uzpůsobeny tak, že ukazují, že jsou stvořeny k službám rozumné duše. Nebyl totiž člověk stvořen s tělem skloněným k zemi, jako nerozumná zvířata: naopak, jeho postava se tyčí k nebi a upomíná ho, aby smýšlel nadzemsky. Jeho jazyk a ruce jsou obdařeny podivuhodnou pohyblivostí, jež jim dává možnost a schopnost mluvit i psát a obírat se všemožnými řemesly i úkony: neukazuje to dost jasně, jaké duši je toto tělo služebníkem?

Konečně i když si odmyslíme nutnost pracovat, jsou všechny lidské údy tak ladně učeněny a odpovídají si s takovou krásnou úměrností, že nevíš, přihlíželo-li se při jejich tvoření více k užitku nebo půvabu. S jistotou totiž pozorujeme, že na lidském těle nebylo stvořeno pro užitek nic, co by nebylo zároveň pěkné. Bylo by nám to však ještě jasnější, kdybychom znali vztahy a závislosti, které to všechno navzájem poutají a spínají. Snad by je lidský důmysl při větší námaze dovedl zjistit podle toho, co je viditelné zevně; jsou však skryty a našemu zraku utajeny; na př. složitou síť žil, šlach a vnitřností nebo tajemství pohlaví nedovede vypátrat nikdo. Byli sice někteří lékaři, ukrutně svědomití,

kterým se říká anatomové, kteří rozřezali těla mrtvých nebo také živých, umírajících jim v rukou pod pitevním nožem, a všechny taje lidských útrob nelidsky probádali, aby zvěděli, co a jak se kde má léčit: ale ty vztahy, o kterých mluvím, které tvoří vnitř i vně celého těla soulad, čili řecky harmonii, jako by to byl nějaký hudební nástroj - ty nejen nikdo neobjevil, ale ani se neodvážil po nich pátrat. Kdybychom je mohli poznat, tu i v těch vnitřnostech, které nejeví žádnou krásu, by se nám краса účelnosti zalíbila tolik, že bychom jí dali přednost před každým půvabem viditelným, který se líbí očím. a to z rozhodnutí samé mysli, která oči užívá.

Tělo však má některé vlastnosti, které jsou mu jen k ozdobě, k užitku už ne; tak na př. muži mají prsní bradavky a jejich líce jsou zarostlé vousem; že ten není ochranou, nýbrž mužskou okrasou, to ukazují hladké tváře žen, které by jako slabší pohlaví jistě spíše potřebovaly ochrany.

Jestliže tedy není alespoň mezi těmito viditelnými údy (jak nikdo nepochybuje) - žádného, který by byl určen k nějakému úkonu tak, že by nebyl zároveň hezký, a jsou-li naopak některé, které jen zdobí a žádné potřebě neslouží: pochopí se z toho, myslím, snadno, že v stavbě těla se hledělo spíše k vděku nežli k potřebě. Pomine totiž potřeba a přijde čas, kdy se budeme navzájem kochati pouze krásou bez nejmenšího hnutí chůle; a za to musíme především slavit Tvůrce, k němuž se žalm obrací slovy: „V slávu a krásu ses oděl“ (103, 1).

A což краса a užitečnost ostatního tvorstva, kte-

ré Bůh ve své štědrosti dal člověku k obdivu i k používání, i když byl vyvržen a odsouzen do těchto trudů a útrap! Která řeč ji vypoví? Vidíme ji v mnohotvárné a rozmanité krásě oblohy, země i moře, v neutuchajícím přívalu a úžasné velebě světla, v slunci i měsíci a hvězdách, ve stínu hájů, v barvách a vůních květů, v množství rozličných zpěvných i pestrých ptáků, v nejrůznějších útvarech z rozsáhlé říše živočišné, kde nejvíce žasneme nad těmi zvířátky, která mají nejméně hmoty (ve větší úžas nás totiž uvádějí pracovití mravenci a včeličky, nežli obrovské velryby) a konečně i ve velkolepé podívané, kterou nám skýtá moře, když mění barvy jako šaty a jednou je zelené ve všech odstínech, jednou rudé, jednou zase modré. A s jakou rozkoší na ně pohlížíme, i když je rozbouřeno, a máme z toho požitky tím větší, že diváka ukolébává, aniž jím zmítá a hází jako při plavbě! A což ty pokrmy, kterých je všude hojnost proti hladu? A což ty rozmanité chuti, aby se nám neomrzely, chuti, prýšticí z bohatého stolu přírody, ne vykouzlené přičinlivostí a uměním kuchařů? A co je v tom velikém světě pomůcek k uchování i znovunabytí zdraví! Jak milé je střídání dne a noci! Jak lahodný je mírný váněk! Co látky nám dávají rostliny i ssavci pro naše obleky! Kdo by to uměl všechno vypočítat? A kdybych chtěl jen tyto věci, které jsem tady shrnul jako na hromadu, jako nějaké balíky rozbalit a rozebrat, co času bych musel vynaložit na každý z nich, když má tak přebohatý obsah!

A to všechno jsou útěchy nešťastníků a odsou-

zenců, nikoli odměny blažených. Jaké tedy budou ony, když tyto jsou tak četné, tak pěkné a tak veliké? Co bude dáno těm, které předurčil k životu. když dal tohle všecko i těm, které předurčil ke smrti? Jaká dobra od něho dostanou v onom blaženém životě ti, pro které měl po jeho vůli jeho jednorozený Syn vytrpěti v tomto životě tolik zlého? Proto apoštol, mluvě o těch předurčených do jeho království, praví: „Který vlastního Syna neušetřil, ale za nás všechny ho vydal, jak by nám i s ním nedal všecko?“ (Řím. 8,32).

Až se toto zaslíbení vyplní - čím budeme! jací budeme! Jaké statky v onom království obdržíme, když jsme už v Kristově smrti za nás dostali takovou záruku! Jaký bude lidský duch, až nebude mít vůbec žádné nectnosti, které by podléhal, které by couval, ba ani takové, se kterou by slavně zápasil - jsa dokonalý v míru i v ctnosti! Jak hluboké, krásné a určité vědění o věcech, bez jakéhokoliv omylu nebo námahy budeme míti tam. kde budeme píti Boží moudrost přímo z jejího pramene, svrchovaně šťastni, bez nejmenší obtíže! Jaké bude to tělo, které bude naveskrz poddáno duchu a bude jím oživováno tak vydatně, že nebude potřebovat žádné potraviny! Nebude totiž živočišné, nýbrž duchovní, majíc sice podstatu tělesnou, ale bez nejmenší hmotné porušenosti.

25. O tvrdošijných odpůrcích tělesného vzkříšení, ve které podle proroctví věří celý svět.

Leč co se týče hodnot, jimiž se bude po tomto životě v nejvyšší blaženosti kochat duch, v tom

se s námi slovuční filosofové nerozcházejí; prou se s námi o vzkříšení těla, a popírají je vši silou. Zbylo však jen málo pochybovačů, jelikož davy uvěřily a obrátily se věřícím srdcem ke Kristu, který svým vlastním vzkříšením ukázal to, co se těmto zdá nemožné; obrátili se učení i neučení, světští mudrci i prostáčci. Svět totiž uvěřil tomu, co předpověděl Bůh, jenž předpověděl i to, že svět v tuto věc uvěří; nedonutily ho přece Petrovy čáry (v. XVIII, 53), aby ji předpověděl takovou dobu napřed, s pochvalou věřících. Vždyť je to ten Bůh, kterého (jak jsem už několikrát řekl a jak opakuji znovu) se hrozí i božstva, jak doznává Porfyrius, dokládá je to věštními výroky svých bohů; a jemu vzdal takovou čest, že ho nazval Bohem otcem a králem.

Je totiž vyloučeno, že by se jeho předpovědi mělo rozumět v tom smyslu, jak ji chápou tito, kteří neuvěřili s celým světem v to, več podle jeho předpovědi měl celý svět uvěřit. Proč by se jí nemělo raději věřit tak, jak jí měl podle dávné předpovědi uvěřiti svět, a ne tak, jak blábolí pár lidí, kteří nechtěli se světem uvěřit v to, več měl podle předpovědi uvěřiti? Že se tomu má věřit jiným způsobem, to možná říkají proto, aby tvrzením, že v Písmu je nepravda, nekřivdili tomu Bohu, kterému vydávají závažné svědectví; ale pak se na něm dopouštějí křivdy zrovna takové nebo ještě větší, říkají-li, že se tomu musí rozumět jinak, ne tak, jak v to uvěřil svět, jehož budoucí víru sám pochválil, přislíbil a naplnil.

Což snad nedovede tělo vzkřísit a obdařit je

věčným životem? či máme věřit, že to neučiní proto, že je to špatné a Boha nedůstojné? Ale o jeho všemohoucnosti, ve které koná tolik a takových velikých zázraků, jsme už pověděli mnoho. Chtějí-li nalézt něco, co je všemohoucímu nemožné, zajisté to naleznou: já sám řeknu, že je mu nemožno lháti. Tedy v to, co je mu možno, věřme nevírou v to, co mu možno není! Kdo tedy nevěří, že by mohl lhát, ať věří, že učiní, co slíbil, a ať v to věří tak, jak v to uvěřil svět, jehož budoucí víru předpověděl, pochválil a přislíbil a jehož víru už uskutečněnou ukazuje.

Odkud by však dovodili, že je to zlé? Nebude tam přece žádného porušení, které je tělesným zlem. O uspořádání živlů jsme už promluvili; o jiných lidských domněnkách jsme pověděli dosti; a jak veliká bude pohyblivost těla neporušitelného, to jsme dovodili z nynější harmonie těla zdravého, jež se arci nijak nemůže rovnat s oním nesmrtelným stavem, už v knize třinácté. myslím, dostatečně. Kdo předešlé části tohoto díla nečetl, ať si je přečte, a kdo je četl, může si je zopakovat.

26. Zásada Porfyriova, že se blažení duchové musí zbavit těla jakéhokoliv, je vyvrácena učením samého Platona, podle něhož nejvyšší Bůh bohům slíbil, že nikdy o tělo nepřijde.

Ale namítají: „Porfyrius říká, že má-li být duše blažena, musí se odloučit od těla jakéhokoli.“ Není tedy nic platno, že podle našich výkladů bude tělo neporušitelné: duše nebude blažena, nezbaví-li se těla vůbec. Ale i o tom jsem už přiměřeně pojednal v uvedené knize (XIII, 6); zde

však k tomu uvedu ještě něco. Ať vylepší svoje knihy učitel všech těchto filosofů, Platon, a ať řekne, že mají-li být bohové blaženi, musí opustit své tělo, t. j. musí zemřít - ti bozi, kteří podle něho obývají tělo nebeské; a přece jejich stvořitel Bůh, aby mohli být bez starosti, jim slíbil nesmrtelnost, t. j. věčné zůstávání v témž těle. ne že by taková byla jejich přirozenost, ale že rozhodující je jeho vůle.

Zde Platon vyvrací i to jejich tvrzení, že ve vzkříšení těla nelze věřit proto, že je nemožné. Neboť tam, kde nestvořený Bůh přislíbil bohům, jež stvořil, nesmrtelnost, řekl jim podle téhož filosofa zcela otevřeně, že učiní, co není možné. Promluvil totiž podle Platonova vyprávění takto: „Protože jste vznikli, nemůžete být nesmrtelní a neporušitelní; přesto porušení nebudete, sudba smrti vás nesklátí a nebude mocnější než moje vůle, která je pro vaše trvání mocnějším svazkem než ty, které vás drží pohromadě.“ Má-li ten, kdo tato slova slyší, alespoň sluchový smysl, když už ne zdravou mysl: jistě nepochybuje, že podle Platona slíbil stvořeným bohům jejich stvořitel Bůh věc nemožnou. Když jim totiž řekl: „Vy sice nesmrtelní být nemůžete, ale z mé vůle nesmrtelní budete.“ řekl jim vlastně: „Učiním, abyste se stali takovými, jakými se stát nemůžete.“

Vzkřísí tedy tělo neporušitelné, nesmrtelné a duchovní ten, který podle Platona slíbil učiniti věc nemožnou. Proč tedy ještě volají, že není možné to, co Bůh slíbil a co Bohu na jeho slib uvěřil svět, jehož budoucí víra byla rovněž předpověděna - když my voláme, že to učiní Bůh,

jenž i podle Platona činí věci nemožné? Nemusí tedy duše utéci každému tělu, aby byla blažena, nýbrž musí obdržeti tělo neporušitelné. A v kterém neporušitelném těle se mají radovat spíše, nežli v tom, ve kterém sténali, dokud bylo porušitelné? Tak v nich totiž nebude té hrozná žádost, kterou přejal z Platona Vergilius ve verši (Aen. VI, 751):

Znovu by počaly toužit zas po vstupu v člověčí tělo: tak, pravím, budou prosty touhy po návratu do těla: tělo, do kterého se dychtí navrátit, budou míti s sebou, a to tak, že nikdy nebudou bez něho a že ho nebudou vůbec nikdy ani na nepatrný okamžik skrze žádnou smrt zbaveny.

27. O protichůdných tvrzeních Platona a Porfyria, kteří by byli oba došli pravdy, kdyby byl druh druhu ustoupil.

Ve výrocích Platonových a Porfyriových jsou některé jednotlivosti toho druhu, že kdyby si o nich byli mohli navzájem pohovořit, byli by se snad stali křesťany.

Platon řekl, že duše nemůže být na věky bez těla. Proto se totiž vyslovil, že i duše filosofů se vrátí do těla, třeba po době sebe delší. Naopak Porfyrius vyřkl zásadu, že duše plně očištěná, jakmile se navrátí k Otci, nikdy se už k těmto světským strastem nevrátí. Tudíž kdyby byl Platon vstúpil Porfyriovi svůj pravdivý poznatek, že se i plně očištěné duše spravedlivých a moudrých navrátí v lidská těla, a kdyby byl Platon uznal správný postřeh Porfyriův, že se svaté duše nikdy nenavrátí k trápení porušitelného těla, takže by neříkal každý něco jiného, nýbrž

oba dva by říkali obojí: pak by myslím, shledali, že z toho plyne, že jednak se duše do těla vrátí a jednak dostane tělo takové, v jakém bude žít v blaženosti a nesmrtelnosti. Neboť podle Platona se vrátí v lidské tělo i duše svatá a podle Porfyria se svaté duše v trudy tohoto světa nevrátí: nechť tedy Porfyrius řekne s Platonem, že se do těl navrátí, a nechť souhlasí Platon s Porfyriem, že se nevrátí ve zlo, a ať se shodnou, že se vrátí v taková těla, v jakých nic zlého trpěti nebudou.

To tedy nebude nic jiného než to, co přislubuje Bůh, jenž spojí blažené duše na věky s jejich věčným tělem. Na to by nám, jak myslím, už lehounko přistoupili oba: když by už uznali, že duše svatých se vrátí v nesmrtelné tělo, uznali by také, že se vrátí v totéž tělo, ve kterém snášely trudy tohoto světa a ve kterém zbožně a věrně ctily Bůha, aby byly od těchto trudů vysvobozeny.

28. Jak Platon, Labeo, ba i Varro si mohli navzájem dopomoci k pravé víře ve vzkříšení, kdyby bývali svoje názory spojili v jediný.

Někteří z našich souvěrců, kteří si Platona oblíbili jak pro jeho znamenitý sloh, tak i pro některé jeho správné názory, říkají, že i na vzkříšení mrtvých pohlížel podobně jako my. Toho se dotýká Cicero v knihách O státě (VI, 4); jenže podle něho nechtěl Platon tvrdit, že je to pravda, nýbrž se tomu vysmíval. Líčí totiž, jak jeden člověk obživil a vypravoval věci, které se shodovaly s Platonovým učením (Platon, Stát 614 B). Také Labeo popisuje, jak dva lidé ze-

mřeli téhož dne a setkali se na jednom rozcestí; potom prý dostali rozkaz, vrátit se do svých těl, a umluvili se, že budou žít v přátelství: tak se prý i stalo, až později zemřeli.

Ale u těchto spisovatelů běží o takové tělesné vzkříšení, jaké bylo i vzkříšení těch, o kterých s určitostí víme, že byli vzkříšeni a vráceni tomuto životu - jenže ne tak, že by více neměli zemřít. Zato Marcus Varro v knihách O původu římského národa uvádí věc zvláštnější: uvedu to do slova: „Někteří astrologové napsali, že se lidé znovu rodí, čemuž Řekové říkají „palingenesiá“: ta se prý uskutečňuje vždy po čtyřech stech čtyřiceti letech tak, že totiž tělo a duše, jež byly jednou spjaty v člověka, vrátí se znovu v tentýž svazek.“

Tento Varro či ti hvězdopravci (nevím, kteří, neuvedl jejich jmen. jenom jejich učení) vyřkli věc, která sice není pravdivá (neboť jakmile se duše jednou vrátí do téhož těla, které mívala, nikdy je pak už neopustí), ale oslabuje a poráží řadu námitek, vedených z pojmu nemožnosti, o které žvatlají naši odpůrci. Těm totiž, kteří jsou nebo byli tohoto mínění, se nezdá nemožností, aby mrtvolý, obrácené v prach a vzduch, v popel i vláhu, v těla zvířecí nebo i lidská, vrátily se opět k tomu, čím bývaly.

Jestliže tedy Platon a Porfyrius, či spíše všichni jejich posud žijící ctitelé s námi souhlasí, že i svaté duše se vrátí do těla, jak učí Platon, že se však nevrátí v žádné zlo, jak učí Porfyrius, takže z toho plyne to, co hlásá křesťanská víra, že totiž obdrží takové tělo, v jakém budou na věky žít bez jakéhokoli zla a šťastně: ať přejmou

ještě tohle z Varrona, že se vrátí v to tělo, ve kterém bývaly. Tak u nich celá ta záhada o věčném tělesném vzkříšení dojde rozuzlení.

29. Jaké bude to patření, jímž budou svatí v budoucím věku vidět Boha.

Co budou svatí v nesmrtelném a duchovním těle dělat, když ono už nebude žít tělesně, nýbrž duchovně? Tomu věnujme pozornost nyní, ráčili nám Pán pomoci.

Jaká bude ta činnost či spíše pokoj a klid, to nevím, mám-li říci pravdu. Nikdy jsem toho totiž svými tělesnými smysly nezažil. A kdybych řekl, že jsem to spatřil svou myslí, t. j. rozumem: čím je náš rozum proti oné dokonalosti? Tam totiž panuje „Boží pokoj, který převyšuje všechno pomyšlení,“ jak praví apoštol (Fil. 4,7), totiž pomyšlení naše, ne-li dokonce i svatých andělů; Boží ovšem nikoli. Budou-li tedy svatí žít v Božím pokoji, budou jistě požívat míru takového, jaký přesahuje všechno chápání. Že přesahuje chápání naše, je nepochybně; možná však přesahuje i chápání andělů, takže by pak v slovech „všecko pomyšlení“ nevyjímal ani je: pak tomu musíme rozumět tak, že ten Boží pokoj, kterým se kojí sám Bůh, nemůžeme ani my ani andělé seznati tak, jak jej zná Bůh. Je tedy nepochybně, že „převyšuje všechno pomyšlení“ mimo pomyšlení jeho.

Ale i my, až se podle své míry staneme podílníky jeho pokoje, obdržíme svrchovaný pokoj ve svém nitru i mezi sebou navzájem i s ním, jak nejvíce je u nás možno: proto jej budou takto

znát podle své míry i svatí andělé; lidé však jej budou znáti nyní mnohem méně, atsi je jejich rozum sebe vyvinutější. Musíme totiž povážít, jak veliký muž říkal: „Částečné je naše vědění a částečně prorokujeme, dokud nepřijde to, co je dokonalé,“ jakož i: „Nyní vidíme pomocí zrcadla a záhadně, potom však tváří v tvář“ (1 Kor. 13, 9.12.).

Tak už vidí svatí andělé, kteří slují také našimi anděly, protože jakmile jsme byli vyrváni z moci temna, obdrželi záruku Ducha a byli přeneseni do království Kristova, stali jsme se příslušníky těch andělů, s nimiž budeme společně obývat tu svatou a přesladkou Boží obec, o které jsem už napsal tolik knih. Jsou tedy andělé Boží anděly našimi právě tak, jako je Kristus Boží Kristem naším. Jsou Boží, protože Boha nepustili; a jsou naši, protože nás dostali za spoluobčany. Pán pak řekl: „Hledte, abyste nepohrdali nikým z těchto maličkých. Neboť pravím vám, že jejich andělé v nebesích stále patří na tvář Otce mého, jenž jest na nebesích“ (Mat. 18,10). I my tedy budeme viděti tak, jako vidí oni; ale ještě tak nevidíme. Proto také praví apoštol, co jsem právě uvedl: „Nyní vidíme pomocí zrcadla a záhadně, potom však tváří v tvář.“ Tedy to patření je pro nás určeno jako odměna za víru; píše o něm i apoštol Jan: „Až se to ukáže, budeme mu podobni, protože ho budeme vidět tak, jak jest“ (1 Jan 3,2). Ovšem Boží tváří se musí rozumět jeho zjevení, ne nějaká taková část těla, jakou máme my a které říkáme „tvář“.

Když se mne tedy někdo ptá, co budou svatí v

tom duchovním těle dělat, neříkám, co už vidím, nýbrž říkám, co věřím, a to podle toho, co čtu: „Uvěřil jsem, a proto jsem promluvil“ (Žalm 115,10). Říkám tedy: Budou ve svém těle vidět Boha; ale budou-li ho vidět jeho prostřednictvím, jako nyní prostřednictvím těla vidíme slunce, měsíc, hvězdy, moře, zemi a všechno, co je na nich - to je nemalý problém. Kruté by totiž bylo tvrdit, že svatí budou tehdy mít tělo takové, že nebudou moci po libosti zavírat i otvírat oči; ale ještě krutější, že kdokoli tam zavře oči, Boha vidět nebude.

Vždyť i prorok Eliseus, ač tělem nepřítomen, viděl svého sluhu Giezi, an přijímá dary od syrského Namana, jehož ten prorok očistil od ohybného malomocenství, - ač ten ničemný služebník měl za to, že jednal tajně, bez vědomí pánova (Král. IV,5,26); tím spíše budou svatí v tom duchovním těle viděti všecko, nejen zavrouli oči, ale i vše, čeho jsou tělesně vzdáleni. Tehdy bude totiž dokonáno to, o čem praví apoštol: „Naše vědění je částečné a prorokujeme zčásti; až však přijde, co je dokonalé, zanikne to, co je částečné“ (1 Kor. 13,9n).

Potom, aby v mezích možnosti ukázal na nějakém podobenství, kterak se od toho budoucího života liší život tento - a to nikoli život lidí jakýchkoli, ale i těch, kteří jsou tady obdařeni obzvláštní svatostí - praví: „Když jsem byl dítětem, cítil jsem jako dítě, jako dítě jsem mluvil, jako dítě jsem myslel, ale když jsem se stal mužem, odložil jsem, co bylo dětinské. Nyní vidíme pomocí zrcadla, v záhadě, ale potom tváří v tvář. Nyní mám vědění částečné, potom však bu-

du poznávati tak, jak jsem také poznán“ (t. 11n). Tedy v tomto životě, ve kterém se může dar proroctví u takových zázračných lidí srovnávat s oním životem jen tak, jako dětství s věkem dospělým, přece viděl Eliseus, jak jeho sluha bere dary, ač sám při tom nebyl; a až přijde to, co je dokonalé, a až porušitelné tělo nebude tížit duši, naopak tělo neporušitelné jí nebude překážeti v ničem: tehdy že by oni svatí potřebovali ke svému patření tělesných očí, kterých nepotřeboval Eliseus, aby za své nepřítomnosti viděl svého sluhu? Neboť podle překladu Sedmdesáti promluvil prorok ke Giezimu takto: „Což moje srdce nešlo s tebou, když se ten muž obrátil, seskočiv s vozu vstříc tobě, a vzal jsi peníze“ (Král. IV. 5,26) atd., nebo jak to přeložil z hebrejštiny kněz Jeroným: „Což nebylo moje srdce při tom, když se ten člověk vrátil s vozu vstříc tobě?“ Řekl tedy prorok, že to spatřil svým srdcem, ovšem bezpochyby za zázračné pomoci Boží. Ale oč více budou všichni oplývat tímto darem tehdy, až bude Bůh vším ve všem (1 Kor. 15,28)!

Nicméně i ty hmotné oči budou mít svoji úlohu a budou na svém místě: skrze duchovní tělo jich bude užívat duch. Vždyť i ten prorok, který viděl vzdáleného bez nich, viděl věci přítomné jejich pomocí: přesto mohl přítomné věci vidět duchem, i kdyby je zavřel - zrovna jako v duchu viděl věci vzdálené, když vedle nich sám nebyl. Je tedy vyloučeno, že by ti svatí v onom životě se zamhouřenýma očima Boha neviděli, když ho budou v duchu vidět ustavičně!

Ale je otázka, budou-li vidět i tělesnýma oči-

ma, když je budou mít zamhouřeny. Budou-li totiž i ty duchovní oči v duchovním těle schopny vidět jenom tak, jako tyto, které máme nyní: pak jistě nebudou moci vidět Boha. Budou-li tedy viděti tu netělesnou podstatu, která nezaujímá žádné místo, nýbrž je všude celá, budou nadány schopností daleko jinou. Když totiž říkáme, že Bůh jest na nebi i na zemi - sám totiž dí skrze proroka: „Nebe i zemi naplňuji já“ (Jerem. 23,24) - nemůžeme říci, že jedna jeho část je na nebi a druhá na zemi: naopak, on jest na nebi celý a na zemi zase celý, ne střídavě, ale zde i onde současně, jak to není možné žádné podstatě hmotné.

Bude tedy síla jejich zraku pronikavější, ač ne v tom smyslu, že by viděli ostřeji, jako prý vidí hadi a orlové (neboť i tito živočichové, ať mají zrak sebe ostřejší, nemohou vidět nic jiného než tělesa), ale že budou vidět i věci nehmotné. A je možné, že tato veliká zraková zdatnost byla na chvíli dána i v tomto smrtelném těle očím svatého muže Joba, tehdy totiž, když děl k Bohu: „Sluchem ucha slyšel jsem tě dříve, nyní však tě vidí moje oko: proto zhrdám sám sebou, rozplývám se v slzách a mám se za prach a popel“ (Job 43,5n): ostatně není překážky, abychom tu pomýšleli na oko srdce, o jakém praví apoštol, aby měli „osvíceny oči svého srdce“ (Efes. 1,18). Že těmi bude viděn Bůh, až bude viděn - o tom nepochybuje žádný křesťan, který s vírou slyší slova božského Mistra: „Blahoslavení, kteří jsou čistého srdce, neboť oni Boha viděti budou“ (Mat. 5,8). Ale nám běží nyní o to, bude-li tam viděn i zrakem tělesným.

Neboť slova Písma: „A uzří každé tělo Boží spásu“ (Luk. 3,6) lze zcela jednoduše vyložit v tom smyslu, jako by tu stálo: „A uvidí každý člověk Božího Krista,“ jenž byl zajisté viděn v těle, a až bude soudit živé i mrtvé, bude opět viděn v těle. Že pak Boží spásou jest on, o tom svědčí ještě řada jiných dokladů v bibli; ale obzvláště jasně to vyjadřují slova onoho ctihodného starce Simeona, který vzal Krista jako nemluvně na ruce a řekl: „Nyní propouštíš, Pane, služebníka svého podle svého slova v pokoji, neboť viděly moje oči tvoji spásu“ (Luk. 2,29). Také výrok právě uvedeného Joba, jak se nalézá v překladu hebrejštiny: „A ve svém těle uvidím Boha“ (Job. 19,26) je nepochybně proroctvím o tělesném vzkříšení; ale nestojí tu, že skrze svoje tělo. Kdyby to byl řekl takto, mohli bychom tu Bohem rozumět Krista, který bude v těle viděn skrze tělo; takto však lze slova: „Ve svém těle uvidím Boha“ vykládat tak, jako by zněla: „Budu ve svém těle, až uvidím Boha.“

Také výraz apoštolův „tváří v tvář“ (1 Kor. 13,12) nás nenutí k víře, že Boha uvidíme tímto tělesným obličejem, na němž jsou tělesné oči; vždyť naň budeme bez ustání patřiti duchem. Kdyby totiž nebylo i nitrné lidské tváře, nemohl by týž apoštol říci: „My pak, patříce s tváří odkrytou na slávu Páně, přetvořujeme se k témuž obrazu, od slávy k slávě, jako od Duchu Páně“ (2 Kor. 3,18); a nejinak rozumíme tomu, co čteme v žalmu: „Přistupte k němu a budete osvíceni, a vaše tváře se nebudou rdít“ (33,6). K Bohu se totiž přistupuje vírou, o které je jasno, že je věcí srdce, nikoli těla. Ale ježto

nevíme, jak bude přistupovat tělo duchovní (neboť mluvím o věci, která je mimo naši zkušenost): kde nám nenapadá a nepomáhá žádné místo z božských Písem, kterému by se jinak rozumět nedalo, děje se s námi nezbytně to, o čem čteme v knize Moudrosti: „Jsouť úsudky smrtelníků nesmělé a naše dohady nejisté“ (9, 14).

Ovšem filosofové ve svých rozpravách dovozují, že zrak myslí postřehuje věci pomyslné a tělesný smysl věci vnímatelné, t. j. hmotné, takže mysl nemůže prostřednictvím těla hledět na věci pomyslné ani svou vlastní silou na věci hmotné. Kdyby ten soud byl zcela jistý, bylo by opravdu zaručeno, že ani zrak duchovního těla nemůže na žádný způsob Boha vidět. Ale ten soud staví na hlavu zdravý rozum i prorocká Písma. Kdo by totiž byl tak slepý pro pravdu, že by si troufal tvrdit, že Bůh těchto hmotných věcí nezná? Má tedy snad tělo, jehož očima by se o nich mohl poučit? Konečně to, co jsme před chvílkou řekli o proroku Eliseovi, ukazuje dost jasně, že hmotné věci mohou být vnímány i duchem, ne jen tělem. Když totiž ten sluha vzal dary, byl to jistě pochod hmotný, a přece to prorok neviděl prostřednictvím těla, nýbrž ducha. Je-li tedy jisto, že duch spatřuje tělo, proč by nemohlo mít duchovní tělo takovou schopnost, že by tělem byl spatřován i duch? Bůh je totiž duch.

Ostatně co se týče toho života, jímž nyní žijeme v těle a jenž tyto pozemské údy živí a oživuje: známe jej každý svým vnitřním citem, nikoli zásluhou hmotného zraku: teprve život druhých,

ač je neviditelný, vidíme prostřednictvím těla. Vždyť jak to přijde, že rozlišujeme živá těla od neživých těles, ne-li tím, že vidíme současně tělo i život, jež nemůžeme postřehnout jinak než očima? Život bez těla však tělesnýma očima nevidíme.

Proto je možné a silně pravděpodobné, že budeme světská tělesa nového nebe a nové země viděti tak, že budeme vidět všudy, kam se rozhlédneme, všudypřítomného Boha, an řídí všechny věci, i hmotné, a budeme to vidět skrze těla, jež budeme nosit i vídat, s naprostou jasností - ne tak jako nyní, když neviditelné Boží vlastnosti postřehujeme úsudkem z věcí stvořených (Řím. 1,20), pomocí zrcadla, v záhadě a zčásti (1 Kor. 13,12), při čemž se v nás více uplatňuje víra, jíž věříme, nežli podoba hmotných věcí, na které hledíme hmotnýma očima. Ale bude to asi jako s lidmi, mezi nimiž žijeme: oni žijí a vykonávají životní pohyby, a jakmile je shlédneme, nevěříme jenom, že žijí, ale vidíme to, třebaže jejich život bez těl postřehnout nemůžeme, ač jej u nich se vší jistotou zjišťujeme prostřednictvím těl; podobně ať obrátíme ony duchovní zřítelnice svého těla kamkoli, budeme i skrze věci hmotné hledět na nesmrtelného Boha, an vše řídí.

Tedy buďto bude ten zrak vidět Boha tak, že v té své veliké dokonalosti bude do sebe mít cosi podobného myslí, čím bude spatřovat i podstatu netělesnou - ale ukázat to na příkladech nebo na dokladech z božských Písem je nesnadné, ne-li nemožné: anebo - což je už pochopitelnější - bude nám Bůh tak známý a zřetelný, že každý

z nás ho v každém jednotlivci budeme vidět duchem, že jeden ho tak bude viděti v druhém, že ho tak budeme vidět i v něm samém, v novém nebi i na nové zemi a ve všem stvoření, které potom bude; ale budeme ho vidět i prostřednictvím těla v každém těle, ať obrátíme oční zornici duchovního těla kterýmkoli směrem.

I myšlenky nás všech nám budou navzájem patrné. Tehdy se totiž vyplní to, co řekl apoštol, když po výstraze: „Nesudte nikoho před časem“ ihned dodal: „Dokud neprijde Pán a neosvítí věci skryté v temnotě: on odhalí myšlenky srdce, a tehdy se každému dostane chvály od Boha“ (1 Kor. 4.5).

30. O věčném štěstí a ustavičném svátku Boží obce.

Jak veliké to bude štěstí, když tam nebude žádné zlo, když tam žádné dobro nebude skryto a půjde jen o velebení Boha, jenž bude vším ve všem (1 Kor. 15, 28)! Nevím totiž, co jiného bychom dělali tam, kde nás žádná lenost nebude odvracet od činnosti, aniž nás bude jaká potřeba nutit k práci. Vzpomínám si na místo svatého žalmu, kde čítám nebo slýchám: „Blaženi, kdo sídlí v tvém domě: na věky věků tě budou chválit“ (83; 5). Všechny údy i vnitřnosti neporušitelného těla, které nyní vidíme ve službách rozmanitých nezbytných úkonů, budou přispívat k Boží chvále, protože tehdy nebude žádná nezbytnost, nýbrž plná, jistá, bezpečná a věčná blaženost.

Neboť všechny ty vztahy tělesné harmonie, o kterých jsem už mluvil, jak jsou rozmístěny po

celém těle vnitř i vně, nezůstanou skryty a budou spolu s ostatními velikými a úžasnými věcmi, které tam budeme vidět, oblažovat svou rozumovou krásou naši rozumnou mysl a podněcovat ji k velebení toho velikého umělce. Jak se tam budou taková těla pohybovat, to si netroufám jen tak rozhodnouti, ježto se toho neumím domysleti; přesto jejich pohyb i držení, zrovna jako sám zevnějšek, bude pěkný, protože tam nebude na ničem nic nepěkného. Zajisté bude tělo okamžitě tam, kam bude chtít duch, a duch nebude chtít nic, co by mohlo duchu nebo tělu neslušeti.

Bude tam pravá sláva, protože nikdo nebude chválen ani omylem ani z pochlebenství; tam bude pravá čest, která nikoho hodného nemine a nebude vzdávána žádnému nehodnému, ale také se k ní nikdo nehodný nebude drát, protože tam nebude smět být nikdo mimo hodného; tam bude pravý mír, jelikož tam nikdo nebude trpět žádné protivenství ani sám od sebe ani od druhého. Odměnou za ctnost bude ten, který ctnost daroval a který jí slíbil sebe, nad něhož nemůže být nic lepšího a většího. Řekl-li totiž ústy proroka: „Budu jejich Bohem a oni budou mým lidem“ (Levit. 26, 12), neznačí to nic jiného než: „Já budu tím, čím se nasytí, budu tím vším, po čem lidé se ctí touží, i životem i blahem i pokřmem i hojností i slávou i ctí i pokojem a veškerým dobrem.“ Takový je totiž správný výklad i apoštolova výroku: „Aby Bůh byl vším ve všem“ (1 Kor. 15, 28). On bude koncem našich tužeb, jež budeme nazírat bez konce, milovat bez omrzení a velebit bez únavy. Tato služba, toto roz-

položení, tato činnost bude jistě společná všem, právě jako sám věčný život.

Jak ostatně bude čest a sláva podle zásluh odstupňována, to si neumí nikdo představit, natož vyslovit. Že však odstupňována bude, o tom nelze pochybovat. Leč ta blažená obec se v sobě dočká také toho velikého dobra, že na nižším stupni nikdo nebude závidět nikomu vyššímu, zrovna jako nyní nezávidí ostatní andělé archandělům; a nikdo nebude chtít to, co nedostal - ačkoli bude spjat svazkem pokoje a svornosti s tím, kdo to dostal - zrovna jako ani v těle prst nechce být okem, třebaže oba údy jsou v pokoji spojeny v soustavě celého těla. Bude tedy mít jeden menší dar než druhý, ale přitom se mu dostane i toho daru, že nebude chtít většího.

A jestliže nebudou moci nalézt zalíbení v hříších, nebudou proto ještě bez svobody vůle. Ta bude přece svobodnější, když bude osvobozena od záliby v hříchu až k neúchylné zálibě v bezhříšnosti. Neboť původní svobodná vůle, jež byla člověku dána, když byl prvotně stvořen jako spravedlivý, mohla nehřešit, ale mohla také hřešit; ale tato konečná vůle bude tím mocnější, že nebude moci hřešit - ale i to z Boží milosti, ne z možnosti vlastní přirozenosti. Něco jiného je totiž, být Bohem, a něco jiného, být Boha účasten. Bůh nemůže hřešit ze své přirozenosti, kdežto účastník Boha přijímá nemožnost hřešit od něho. Avšak v tom božském daru musil být zachován postup: na počátku musela být člověku dána taková svobodná vůle, aby mohl nehřešit, a na konec taková, aby hřešit nemohl; prvá směřovala k získání zásluhy, druhá k přijetí odmě-

ny. Ale protože tato přirozenost zhřešila, když mohla hřešit, dochází osvobození bohatší milostí, aby byla uvedena v takovou svobodu, ve které by hřešit nemohla. Zrovna jako původní nesmrtnost, o kterou Adam přišel hříchem, spočívala v tom, že mohl nezemřít, kdežto nesmrtnost konečná bude znamenat nemožnost zemřít: tak i prvotní svoboda vůle znamenala možnost nehřešit, kdežto poslední značí nemožnost hřešit. Tak bude totiž vůle ke zbožnosti a spravedlnosti neztratitelná, zrovna jako vůle ke štěstí. Vždyť hříchem jsme jistě přišli i o zbožnost i o spravedlnost, kdežto vůle ke štěstí jsme nepozbyli ani se ztrátou štěstí. A jestliže sám Bůh nemůže hřešit - máme mu snad proto upřít svobodu vůle? Bude tedy mít ona obec svobodnou vůli, jedinou ve všech a nedílnou v jednotlivcích, osvobozenou ode všeho zlého a naplněnou veškerým dobrem, požívající bez konce lahody věčných radostí, která zapomene na viny a zapomene na tresty; ale proto ještě nezapomene na svoje osvobození a nebude svému osvoboditeli nevděčná: tedy co se týče rozumového poznání, bude pamětliva i svých minulých útrap, ale co se týče citové zkušenosti, zapomene na ně úplně. Vždyť i nejzkušenější lékař zná téměř všechny tělesné choroby, ale jako odborník; ale tak, jak je pocituje nemocný, je nezná, pokud je sám neprodělal. Je tedy dvojí znalost zla, jedna, kterou se ho zmocňuje mysl, druhá, která tkví v citu postiženého (jiný je totiž způsob, kterým poznává neřesti filosofie, a jiný, kterým je poznává zvrhlý život); a tak i zapomenutí zla je dvojí. Jinak na ně totiž zapomíná vzdělaný odborník,

jinak postižený trpitel: první, přestane-li si ho všímat, druhý, přestane-li trpět. Bude to tento druh zapomenutí, uvedený na druhém místě, kterým svatí na přestálé zlo zapomenou; budou totiž každého zla prosti, takže z jejich citu vymizí beze stopy. Co se však týče té poznávací mohutnosti, která u nich bude veliká, budou dobře vědět nejen o své přestálé bídě, ale i o věčném trápení zatracenců. Jinak, kdyby totiž o svém minulém utrpení nevěděli, jak by mohli podle slov žalmu „milosrdenství Páně na věky opěvovat“ (88, 2)? Ten zpěv na oslavu milosti Kristovy, jehož krví byli osvobozeni, jistě bude největší radostí oné obce.

Tam se naplní slova: „Vstaňte a hledte, že já jsem Bůh“ (Žalm 45, 11); to bude opravdu převelký svátek, jenž nepozná večera, svátek, který vyzdvihl při prvních pracích o světě Hospodin, jak čteme: „I odpočinul Bůh sedmého dne ode vší práce své, kterou konal; a požehnal Bůh dni sedmému a posvětil jej, poněvadž toho dne ustal ode všeho svého díla, které začal Bůh konat“ (Gen. 2, 2 n). Sedmým dnem totiž budeme i my sami, až budeme jeho požehnáním a posvěcením naplněni a občerstveni. Tam, ustanouce ode všeho, budeme vidět, že on jest Bůh - jímž jsme chtěli být my sami, když jsme poslouchali slova svůdcova: „Budete jako bohové“ (t. 3, 5) a když jsme se odvrátili od Boha, z jehož milosti jsme se měli stát bohy účastí na něm, nikoli odpadnutím. Neboť jak jinak jsme bez něho dopadli, nežli že jsme v jeho hněvu uchřadli? Až on nás zotaví a větší milostí zdokonalí, ustaneme na věky, vidouce, že on jest Bůh, jehož bu-

deme plni, ježto on bude všim ve všem. Vždyť i ty naše dobré skutky, any jsou zřejmě spíše díly jeho než našimi, budou nám tehdy přičteny k dosažení tohoto svátku; neboť kdybychom je přičítali sobě, byly by služebné a o sobotě se praví: „Žádnou práci služebnou nebudete konat“ (Dent. 5, 14); proto stojí i u proroka Ezechiele: „Také soboty své dal jsem jim, na znamení mezi mnou a mezi nimi, aby věděli, že já jsem Hospodin, který je posvěcuje“ (Ez. 20, 12). To budeme dokonale věděti tehdy, až budeme mít dokonale prázdno a až dokonale uzříme, že on jest Bůh.

Jestliže však spočítáme i všechna období, jakoby dny, a to podle těch časových úseků, jak jsou vyjádřeny v Písmech, ukáže se ještě zřejměji, že je to svátek, t. j. sedmý den. První období - jakoby první den, sahá od Adama do potopy, druhý od potopy po Abrahama; arci nejsou stejně dlouhá, ale mají stejný počet pokolení, každé deset. Potom následují, jak to vymezuje evangelista Matouš, až do Kristova příchodu tři období, z nichž každé obsahuje čtrnáct pokolení: jedno od Abrahama po Davida, druhé od Davida až po stěhování do Babylona, třetí od tohoto stěhování až do tělesného narození Kristova. To je tedy dohromady pět. Nyní prožíváme období šesté, které nelze měřit žádným počtem pokolení, protože stojí psáno: „Nepřísluší vám znáti časy, které ustanovil ve své moci Otec“ (Skut. 1, 7). Po něm Bůh jako sedmého dne odpočine, jakmile tomu sedmému dni, totiž nám, dá odpočinouti v sobě samém, v Bohu. Podrobné zkoumání těchto jednotlivých období by nyní bylo

zdlouhavé; ale toto sedmé bude naší sobotou, jejímž koncem nebude večer, nýbrž věčný den Páně, jakoby den osmý, posvěcený Kristovým vzkříšením, předobrazující nejen věčný odpočinek těla, ale i ducha. Tam ustaneme a uzříme, uzříme a budeme milovati, budeme milovati a budeme velebiti. Hle, co bude nakonec bez konce! Neboť co jiného je naším konečným cílem, nežli dojítí království, které bude nekonečné? Vidím, že jsem toto nesmírné dílo s Boží pomocí splatil jako dluh. Komu se toho zdá málo nebo příliš mnoho, ať mi odpustí; komu to však stačí, ať neděkuje mně, nýbrž ať vzdává se mnou díky Bohu. Amen.

Z PŘEKLADU ADAMA Z VINOŘE

Knihy dvaadvacáté rozdíl osmý. Div jedenáctý. O jednom chudém, kterýž sobě na svatých Dvacíti mučedlnících mnoho vyprosíl.

Byl nějaký stárec jménem Florencius v našem městě Hipponu, člověk nábožný a chudý, kterýž se řemeslem krejčířským živil. Ten ztratil sukni a nemá zač jiné sobě koupiti, k Dvacíti mučedlníkům svatým (jichžto památka neb kostel u nás jest velmi slavný), aby od nich odín byl, hlasitě volal. Vyslechli jej mládenci posměváčkové, kteříž tehdaž tu byli, a po vyjití jeho za ním jdouce, žerty své z něho měli, jakoby od mučedlníkův padesáte grošův, za kteréby sobě sukni koupil, žádal.

Ale on mlče jda, vyvrženou velikou rybu, na břehu sebou zmítající, uhlídal: a tu s pomocí těch mláďencův popadl, a jakémus kuchaři jménem Karchozovi, dobrému křesťanu, do kuchyně obecné (s oznámením, jak se stalo) za tři sta grošův prodal, vlnu za ně koupiti chtěje, aby manželka jeho roucho, jímžby se odíval, jakž může, jemu z toho způsobila. Ale kuchař roztrhl rybu, prsten zlatý v břiše jejím našel, a hned slitováním jsa hnut a náboženstvím křesťanským zastrašen, tomu člověku jej navrátíl, řka: Ej, kterak jsou tebe Svatí mučedlníci odíli.

Z PŘEKLADU F. L. ČELAKOVSKÉHO

Knihy páté rozdíl jedenáctý. O všeobecné prozřetelnosti božské, jejížto zákonové všecko obsahují.

Nejvyšší tedy a pravdivý Bůh se Slovem svým a Duchem svatým, kterážto trojice jednoho činí, Bůh jediný všemohoucí, stvořitel a učinitel vši duše a těla všeho, z jehožto oučastenství blažení jsou, kdožkoli pravdivým, a ne šalivým způsobem jsou blaženi; který učinil člověka, rozumný tvor z ducha a těla záležející; který jej zhřešivšího bez trestu nenechal, aniž opustil bez milosrdenství; který dobrým i zlým bytnost spolu s kamením, život plodistvý spolu se stromovím, život smyslný se zvířaty, život duševní s jedinými anděly udělil; od něhož všecken oučel, všecka sličnost, všecken řád pochází; od něhož jest míra všemu, počet a váha; od něhož jest, cožkoli v přírodě jest, jakéhokoli druhu, jakékoli ceny; od něhož jsou semena forem, formy semen, hnutí semen a forem; kterýž dal i tělu původ, krásu, zdravost, plodnost k rozvození sebe, hnutelnost v oudech a svornost k udržování sebe vespolek; kterýž i nerozumné tváři propůjčil pamět, smysl a žádajicnost; rozumným pak tvorům mimo to um, mysl a vůli; kterýžto nejenom nebe a zemi, aniž toliko anděla a člověka, leč ani nejmenšího a nejnepatrnějšího zvířátka vnitřností, ani ptačího pírečka, ani na bylině kvítečku, ani na stromu lístku bez

poměrnosti ve svých částkách a v jakémsi ta-
kořka pokoji nezůstavit: na žádný způsob krá-
lovství lidská, jejich panovnictví a služebnictví
od zákonů své prozřetelnosti odloučiti nechtěl,
aniž by mohlo kterak věřeno býti.

OBSAH

I. svazek

ÚVODEM	str. 7
Sv. Augustin o svém díle	19

KNIHA I.

Předmluva	21
1. O protivnících jména Kristova, kterých barbaři při plenění Města pro Krista ušetřili	22
2. Ze nikdy žádné války nebyly vedeny tak, aby vítězové šetřili poražených kvůli bohům těch, které přemohli	23
3. Jak nerozumná byla víra Římanů, že jim po- mohou bůžkové Penati, kteří Troje uhlídati nedovedli	24
4. O Junonině asylu v Troji, který nezachránil před Řeky nikoho, a o basilikách apoštolů, kte- ré ostříhaly od barbarů všecky, kdo se do nich utekli	26
5. Co řekl Kato o obvyklém počínání nepřátel při vyvracení měst	27
6. Ze ani Římané v žádném z dobytých měst v je- ho chrámech poražených nešetřili	28
7. Ze k ukrutenstvím při vyvrácení Města došlo z válečné zvyklosti; že však skutky milosrden- ství vzešly z moci jména Kristova	29
8. O výhodách a nevýhodách, které jsou dobrým i zlým obyčejně společné	30
9. Proč jsou dobří i zlí tresty stejně stíháni	32
10. Ze svatí při ztrátě časných statků o nic nepři- jdou	35
11. O konci časného života, ať už delšího nebo kratšího	39